

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Triinu Riis

Asenduskodus kasvanud noorte tõlgendused

olulistest suhetest oma elus

Magistritöö

Juhendaja: *MSW* Merle Linno

Tartu 2017

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva lõputöö iseseisvalt. Kõik magistritöös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Triinu Riis

28.05.2017

ABSTRACT

Interpretations of important relationships of youngsters living in institutional care.

Triinu Riis

The aim of this master's thesis was to explore how youngsters living in institutional home give different interpretations to important relationships. I wanted to find out if the relationships somehow influence constructing participants social capital.

I had two research questions for my thesis: what youngsters living in institutional home tell about relationships in their life; what aspects of relationships that youngsters living in institutional home appreciate.

As a theoretical basis of my master thesis I used Corsaro's theory of an active child, who takes part in different aspects of its life, Bronfenbrenners ecological systems theory to explain the systems and environments children take part in, Corsaros theory of peer culture and his orb web model to explain how children construct interpretations and how they are combined together in social capital.

The participants in my research were 4 youngsters living in institutional home - Uku, Sander, Martin and Katrin (names changed).

As a method I used semistructured interview. I conducted an inquiry with these four youngsters and carried out 6 interviews – 4 on the year 2012 and 2 on the year 2017, as two participants withdrew. For interviews I formed the questions from the main research questions, but the as the questions were opened I used them to have an open talk with the participant hoping to make them feel more comfortable. Afterwards I transcribed the interviews and analysed them using thematic analyses. The master's thesis is provided in brief and compendious form.

As a result I found out that youngsters who took part in the study don't have many friends outside the institutional home, their relationships to their family of origin are complicated, they don't feel much support from the workers of institutional home and they have felt that their trust has been let down in several occasions.

Keywords: *social capital, important relationships, institutional home.*

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. Peatükk: Kirjanduse ülevaade	7
1.1. Sotsiaalne kapital.....	7
1.2. Sotsiaalne kapital ja noored.....	8
1.3. Eakaaslaste kultuur.....	10
1.4. Asenduskodu kui kasvukeskkond	11
1.5. Asenduskodu ja seadused.....	14
1.6. Asenduskodu, haridus ja iseseisev elu	16
1.7. Uurimisprobleem.....	18
2. Peatükk: Metoodika.....	20
2.1. Uurimismeetod	20
2.2. Andmete kogumine	21
2.3. Uurimuses osalejad	22
2.4. Uurimuse käik	22
2.5. Andmete analüüs.....	23
2.6. Uuriija refleksiivsus	24
3. Peatükk: Tulemuste analüüs ja arutelu.....	26
3.1. Sotsiaalsed võrgustikud ja ja sotsiaalsed suhted	27
3.1.1. <i>Asenduskodu</i>	27
3.1.2. <i>Suhted eakaaslastega</i>	28
3.1.3. <i>Kasvatajad</i>	32
3.1.4. <i>Päritolu perekond</i>	34
3.1.5. <i>Õpetajad</i>	37
3.2. Usaldus	38
3.3. Kuulumine.....	40
KOKKUVÕTE.....	42
Kasutatud allikate loetelu:	44

SISSEJUHATUS

Oma uurimustöös käsitlen asenduskodus elavate laste tõlgendusi suhetest. Vaatlen kas ja kuidas need suhted aitavad kaasa sotsiaalse kapitali loomisele.

Asenduskodusid puudutav teema on hetkel väga aktuaalne. Käsil on sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja seeläbi ka asenduskodude teenuse sisu täpsustamine. Sotsiaalkindlustusamet on koos Sotsiaalministeeriumiga välja töötamas uut riiklikult rahastatavat järelhooldusteenust. Uute muudatuste eesmärgiks on tagada asenduskodudes osutatava teenuse parem kvaliteet ning toetada asenduskodust ellu astuvate noorte toimetulekut iseseisva eluga. Palju on arutletud selle üle, et mis on need vajalikud oskused, mis laps asenduskodus omandama peaks. Räägitakse erinevatest tugiteenustest, mida asenduskodust iseseisvasse ellu astuvad lapsed järelhooldusteenusel parema ligipääsu saavad.

Samas ei käsitleta järelhooldusteenusel inimeste vahelisi suhteid või suhete võrgustike toetamist asenduskodust ellu astuva noore elus. Kuna inimeste vahelised suhted moodustavad sotsiaalse kapitali, siis minu magistritöö eesmärgiks on esitada asenduskodus kasvanud noorte tõlgendusi suhete tähendusest nende elus.

Olin kasvataja asenduskodus rohkem kui 10 aastat ning selle aja jooksul nägin ühe põlvkonna noorte üleskasvamist. Nägin erinevate laste suhteid nii asenduskodu töötajate, kaaslaste kui ka päritolu peredega. Kuna iga noore lugu on erinev, siis ka suhted ning nende mõistmine ja tõlgendamine on iga noore jaoks erinev. Minu jaoks oli oluline ka küsimus, millist tähendust omavad erinevad suhted asenduskodus elanud laste elus.

Uurimus on läbiviidud 5 aastase perioodi jooksul ning seeläbi olen jälginud noorte tõlgenduste muutust 5 aasta lõikes. Andmete kogumisel kasutasin poolstruktureeritud intervjuud ning uurimuses osales neli asenduskodus kasvanud noort, kellega viisin läbi kokku 6 intervjuud. Esimeses andmete koguses 2012. aastal osalesid kõik neli noort, kuid teises andmete kogumises 2017. aastal hiljem olid nõus osalema vaid kaks varem intervjuueeritud noort ning kaks noort loobusid osalemisest.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate sotsiaalse kapitali teoriast, Corsaro teoriast lapsest kui aktiivsest tegutsejast, Bronfenbrenneri ökoloogilist süsteemi teoriast, et selgitada süsteeme, kus lapsed liiguvad, Corsaro eakaaslaste kultuuri teoriast ning ämblikuvõrgu mudelist, mis selgitab kuidas lapsed kogetust tõlgendusi loovad. Teises peatükis tutvustan kvalitatiivset uurimismeetodit ning kirjeldan uurimuses osalejaid, andmete kogumise ning andmete analüüsimeetodit. Kolmandas peatükis esitan analüüsi tulemused ning arutelu.

Olen tänulik kõigile, kes toetasid mind magistritöö kirjutamisel. Suur tänu asenduskodule ja intervjuudes osalenud noortele, kes olid valmis isiklikel teemadel avatult rääkima! Suur tänu Merle Linnole, kelle juhendamine, head tähelepanekud, põnevad mõtted ja toetavad sõnad olid suureks toeks minu magistritöö valmimisel. Täna retsensent Judit Strömpl'it sisukate nõuannete ja kaasamõtlemiss eest.

1. Peatükk: Kirjanduse ülevaade

1.1. Sotsiaalne kapital

Sotsiaalne kapital on põhimõistena kasutusel mitmes eluvaldkonnas (organisatsioonikäitumine, sotsioloogia, majandus jm). Erinevate definitsioonide üldistusena käsitletakse sotsiaalset kapitali kui eelist, mille inimene saab tänu oma asukohale teatud suhete võrgustikus (Smith 2009; Ostrom 2009).

Sotsiaalse kapitali mõiste algust seostatakse nii John Dewey nimega, kes viitas sellele oma teoses “School and Society” 1900. aastal (kuigi otsest definitsiooni ei esitanud), kui ka Jane Jacobsi nimega 1960ndatel, kelle tööd juhtisid uurijate tähelepanu inimest ümbritseva suhtevõrgustiku olulisusele. Termin sotsiaalne kapital võttis esmakordselt kasutusele Pierre Bourdieu 1972. aastal (Smith 2009).

James Coleman (1988) näeb sotsiaalset kapitali kui ühte kapitali vormi majandusliku ja inimkapitali kõrval. Tema järgi on sotsiaalset kapitali loovateks mehhanismideks suhete võrgustik, vastastikuse kasulikkuse kohustus, usaldus ja sotsiaalne norm. See on perekonna, sõprade ja kogukonnaliikmete vaheliste sotsiaalsete võrgustike ja sotsiaalsete toetussüsteemide tulem, mis tagab eluks olulised otsesed ja kaudsed ressursid (Hawkins, Maurer 2010). Putnami käsitluses on sotsiaalne kapital allikas, mis loob võimalused erinevateks tegevusmustriteks, kuid kasu ühiskonnale/kogukonnale sõltub siiski selle individuaalsest kasutamisest (Ostrom 2009; Smith 2009).

Sotsiaalse kapitali teooria teerajajaks on olnud Robert Putnam, kes haaras sotsiaalse kapitali teooriasse avalikud ja isiklikud aspektid. Ta käsitles sotsiaalse kapitali osana nii sõprade vahelisi suhteid, isiklikel kontaktidel rajanevaid sõpruskondi kui ka avalikke organiseerunud inimgrupe. Selline side on kasulik nii indiviididele kui ka avalikele organiseerunud gruppidele – tugevad sotsiaalsed võrgustikud aitavad inimesel teha karjääri, samas aitavad

head kontaktid saada endale häid töötajaid (Smith 2009; Hawkins ja Maurer 2010). Samas on erinevate kontaktide olemasolu oluline ka indiviidi seisukohast, kes erinevates võrgustikes osaledes saavad ligipääsu rohkemale infole ning seeläbi võimaluse luua suuremat sotsiaalset kapitali.

Sotsiaalne kapital on oluline, et paremini mõista suhete ja võrgustike olulisust erinevates kogukondades. Teoorias eristatakse kolme sotsiaalse kapitali vormi: siduv (ingl. k. *bonding*), sildav (*bridging*) ja ühendav (*linking*) kapital (Hawkins, Maurer 2010; Trumm 2012).

Siduv sotsiaalne kapital seob võrgustikus omavahel sarnase tausta, positsiooni ja huvidega inimesed. See side on väga tugev, kuid ei oma sotsiaalse kapitalil väärtuses suurt rolli. Selline side valitseb kogukondades, kus teineteist abistatakse, tehakse midagi ühiselt ära. Hawkins ja Maurer (2010) toovad välja, et selline side tekib sageli ka kriisiolukordades, kus ühiselt tegutsetakse selle nimel, et keerulisest olukorrast üle saada. Sildav sotsiaalne kapital seob erinevas vanuses erineva tausta, hariduse ja huvidega inimesi nii, et moodustub 'sild' erinevate gruppide vahel. See on nõrk side, kuid sotsiaalse kapitali seisukohalt väärtuslikum kui siduv, kuna erineva taustaga inimesed toovad suhtlusesse erinevaid ideid. Jarret jt (2005) kirjeldavad sildava sotsiaalse kapitalina ka suhet täiskasvanu ja nooruki vahel, kes täiskasvanu vahendusel saab teadmisi täiskasvanu elu kohta. Ühendav kapital seob inimesi erinevast ühiskondlikust staatusest ja kõrgema sotsiaalse positsiooniga inimestega ja organisatsioonidega. See on sotsiaalse kapitali seisukohalt kõige väärtuslikum side, kuna tekib võimalus uute ideede tekkeks ja väärtuste omandamiseks (Hawkins, Maurer 2010; Trumm 2012).

1.2. Sotsiaalne kapital ja noored

Sotsiaalne kapital on mõiste ja teooriana olnud kasutusel täiskasvanute kohta, siis selleks et kohaldada seda noorukitele toon sisse kaasaegse lapsepõlve käsitlemise, mis lähtub põhimõttest, et laps on aktiivne tegutseja, kes osaleb aktiivselt ühiskonnas ja erinevates teda ümbritsevates protsessides ka juba enne täiskasvanuks saamist (Corsaro 2005). Seega tuleb ka lapsi käsitleda kui oma elu eksperte ning anda neile võimalus oma elust ise rääkida.

Lapse toimetamist teda ümbritsevas keskkonnas kirjeldab Corsaro (1997) oma ämblikuvõrgu mudelis. Corsaro toob välja, et lapsed osalevad erinevates kultuurides (eakaaslaste kultuurides ja täiskasvanute kultuuris) ning nendest kultuuridest saadud kogemustest luuakse kogemuste võrgustik. Neid kogemusi jagatakse teistega läbi kogu elu ning luuakse uuesti ja uuesti. Seega kogemused, mida lapsed erinevates olukordades osaledes omandavad, mõjutavad nende elu täiskasvanuna. Nii luuakse võimalus nii siduva kui sildava sotsiaalse kapitali tekkeks. Saadud kogemused ja loodud suhted moodustavad omakorda olulise osa nende sotsiaalsest kapitalist.

Last kui aktiivset tegutsejat ümbritseva elukeskkonna kirjeldamiseks kasutan Bronfenbrenner'i (1979) ökoloogilist süsteemiteooriat, milles vaadeldakse lapse arengut suhetesüsteemi kontekstis, mis moodustavad lapse elukeskkonna. Bronfenbrenneri järgi mõjutab iga inimest kindel hulk omavahel osaliselt kattuvaid ökosüsteeme. *Mikrosüsteemid*, kuhu kuuluvad perekond, sõbrad, koolis klassikaaslased ja õpetajad jms mõjutavad inimese arengut vahetult. Mikrosüsteemide suhteid ja nende omavahelist mõju vahendavad *mesosüsteemid*. Mikrosüsteemide ümber on *eksosüsteem*; mis liidab last ümbritsevaid väliseid võrgustikke (näiteks kohaliku omavalitsuse erinevad struktuurid, hariduse, meditsiini süsteemid jne), mis mõjutavad omakorda mikrosüsteeme. Kõiki ülejäänuid mõjutavad *makrosüsteemid*, mis sisaldavad kultuurilisi väärtuseid, poliitilisi filosoofiaid, majanduse põhimõtteid ja sotsiaalseid tingimusi (Bronfenbrenner, 1979). *Kronosüsteem* hõlmab endas ajalist mõõdet, mis suhestub lapse kõigi erinevate keskkondadega. Elemendid selles süsteemis võivad olla välised (näiteks vanemate surma ajastus) või sisemised (psühholoogilised muutused, mis on seotud lapse arenguga vastavalt tema eale) (Paquette ja Ryan 2001). Kui lapsed saavad vanemaks võivad nad keskkonna muutustele reageerida erinevalt ja suudavad ka ise määrata, millist mõju see nende elule omab.

Kokku moodustavad need ökosüsteemid inimese arengu konteksti ning erinevatel suhetel on erinev mõju ja tähtsus lapse arengus ning inimeste elus.

Minkkis (2013) on loonud lapse heaolu struktuuralse mudeli, kus ta käsitleb laste heaolu kui dünaamilist protsessi, mis on lapse enda sisemiste, inimeste vaheliste, sotsiaalsete ja kultuuriliste protsesside tulemus. Minkkis lähtub Bronfenbrenneri ökoloogilisest mudelist lapse arengu keskkonna kirjeldamisel, kuid rõhutab ka lapse enda subjektiivset rolli teda ümbritseva tajumisel ja mõjutamisel. See on kooskõlas ka Corsaro põhimõtetega. Laste

heaolu on aga seotud sotsiaalse kapitaliga, kuna ühiskonna liikmete heaolu on sotsiaalse sidususe üheks indikaatoriks (Euroopa Nõukogu 2004). Sotsiaalne kapital koos sotsiaalse kaasatuse ja sotsiaalse mobiilsusega moodustavad omakorda sotsiaalse sidususe.

1.3. Eakaaslaste kultuur

Eakaaslaste kultuur on stabiilne tegevuste, rutiinide, jäljenduste ja väärtuste kogum, mis tekib suheldes teiste eakaaslastega (Corsaro, Eder 1990). Eriti oluliseks muutub see just teismelise eas. Eakaaslaste grupp on kui laiendus individuaalsele sõprusele, kus ideede ja hoiakute jagamine muutub kollektiivseks normiks. Cullingfordi (1999) sõnul on nõutud ka teatav lojaalsus – grupi liikmed tahavad teiste ees esineda, kuid samas tunnevad nad kohustust teiste grupiliikmete ootuste ees ning püüavad neid täita. Seega eakaaslaste kultuur on üks osa *mikrosüsteemist*, kus noored toimetavad. Corsaro (2008) toob välja, et eakaaslastega toimuv ja kogetu käib noortega kaasas ja mõjutab neid ka edaspidises elus. Seega lisandub eakaaslaste kultuurile *kronosüsteem*'i ajaline mõõde ning see moodustab omakorda lapse kui aktiivse toimija jaoks sotsiaalse kapitali, mis Cotarelli (2007) järgi aitab vajadusel ületada erinevaid sotsiaalseid barjääre, et saavutada täisväärtuslik sotsiaalne areng.

Eakaaslaste kultuuris on oluline koht sõprusel. Sõprust hinnatakse, kuna see pakub vastastikust intiimsust, heakskiitu, mõistmist, enese avalikustamist ja mõlemapoolseid nõuandeid, samas on siin oluline koht usaldusel, mida erinevates olukordades proovile pannakse. Sõprus annab võimaluse tunda end iseseisvalt ja täiskasvanutest sõltumatuna, kuna sõpruse käigus tehtavad käitumisotsustega ei otsita täiskasvanute heakskiitu. Samuti muutuvad sõpruses oluliseks lojaalsus ja pühendumus (Corsaro, Eder 1990). Corsaro ja Ederi (1990) järgi on olulisel kohal interaktiivsed protsessid ning ühised tegevused, milles osaletakse ning mille kaudu omandatakse ühised kogemused, ühised tõlgendused ja arusaamad. See loob ka turvalise keskkonna, et saada selgust isiklike suhete, seksuaalsuse ja identiteedi arengus ning tegeleda ühiskonnas teismelise eaga kaasas käivate uute nõudmistega. Corsaro ja Eder (1990) ütlevad, et eakaaslaste kultuuris tinglikult lepitakse kokku normid, mis on seotud välimuse, enese esitluse, sõpruse protsessi, suhete, isiklike pingutuste ja saavutustega. Eakaaslaste kultuuris on oluline, et kõik grupiliikmed peavad

olema võimalikult sarnased. Kultuurinormid, mis on grupi poolt omaks võetud kehtivad kõigile liikmetele ühtmoodi (Cullingford 1999).

Corsao ja Eder (1990) toovad välja, et eakaaslaste kultuurile on iseloomulik vastuhakk ja väljakutsete esitamine täiskasvanute reeglitele ja autoriteedile. Reeglite ja autoriteedi üle tehakse nalja. Omavahelistesse reeglitesse viiakse sisse muudatusi, mis on sageli rohkem läbimõeldud ja kompleksamad kui kultuur ise, mille üle nad naeravad. See on eakaaslaste kultuuris oluline, kuna ühelt poolt on olemas vabadus nii tegutseda, aga teiselt poolt ollakse täiskasvanutest sõltuvad. Vastuhakk annab teatud kontrollitunde ja autonoomia.

Eakaaslaste grupp on oluline sotsialiseerumise vahend. Eakaaslaste grupis taasluuakse täiskasvanute maailmast üle võetud kultuurinormid ja muudetakse ning kohandatakse neid, et luua unikaalne eakaaslaste kultuur. Täiskasvanute maailmast saadud infot muudetakse nii, et see vastaks eakaaslaste kultuuri nõudmistele, samas on see täiskasvanute kultuuri taasloomine (Corsaro 1992; Corsaro, Eder 1990). Kindlad igapäevased harjumused, kuidas probleemidega hakkama saada, loovad kindlustunde ja annavad raamistiku sotsiokultuursete teadmiste loomiseks, esitamiseks ja tõlgendamiseks. Nii muudetakse „tundmatu tuttavaks“ ja omandatakse oskused, kuidas hakkama saada igapäevelus tekkivate uute olukordadega (Corsaro 1992).

1.4. Asenduskodu kui kasvukeskkond

Asendushooldus on hooldusvorm, kus vanematelt äravõetud lapse eest hoolitsevad teised täiskasvanud, kes töötavad sama eesmärgi nimel kui vanemad, et laps anda ühiskonnale küpse ja toimetuleva täiskasvanuna. Asendushooldust võib pakkuda nii institutsioonis kui perepõhises struktuuris. Asenduskoduteenus on institutsionaalse asendushoolduse üks vorm. Asenduskodu on asutus ning seal kehtivad samad põhimõtted, mis kõigis asutustes – kindel struktuur, hierarhia ja reeglid.

Sellist väga kindlate piiridega asutust kirjeldab Goffman oma totaalse institutsiooni teoorias. Goffman'i teooria kohaselt iseloomustab totaalseid institutsioone autoritaarne mõjuvõim, erinevaid eluaspekte suunatakse indiviididest väljaspool, toimub pidev suhtlemine ning kõike

tehakse teiste juuresolekul, inimeste igapäeva tegevused on etteplaneeritud, kehtestatud tegevused on üldiselt elanikele peale surutud.

Goffmani (1961) järgi mõjutab totaalne institutsioon inimese mina, kuna on survestav asutus inimeste oma tahte ja mina muutmiseks. Totaalses institutsioonis hakatakse inimeste mina erinevate tegevustega alla suruma, mille tulemuseks on sageli inimese minapildi muutumine. Seega võib totaalset institutsiooni keskkonnas kasvamine olla lastele kahjulik.

Oma teoorias käsitleb Goffman ka asutuste süsteemi, mis juba iseenesest oma ülesehituselt ja põhimõtelt on totaalset institutsioonid. Ta on välja toonud, et totaalset on:

- Institutsioonid, mis on asutatud, et inimesi hooldada. Nendeks võivad olla nii piiratud võimetega kui ka kahjutud inimesed. Näiteks hooldekodud, asenduskodud.
- institutsioonid, mis on mõeldud inimestele, kes ei suuda enda eest hoolt kanda ja samas on tahtmatult ohtlikud ühiskonnale. Näiteks vaimuhaiglad.
- Institutsioonid, mis kaitsevad ühiskonda ohtlike inimeste eest, keda kavatsuslikult ohtlikeks peetakse ning kelle heaolu oluliseks ei peeta. Näiteks vanglad.
- institutsioonid, mis on loodud kindla eesmärgi täitmiseks. Näiteks sõjavägi, internaatkoolid.
- institutsioonid, mis on loodud, et anda inimestele võimalus muust maailmast eralduda. Tihti on need oma olemuselt religioossed, näiteks munga- ja nunnakloostrid.

Kõiki neid institutsioone iseloomustavad rohkemal või vähemal määral Goffman'i poolt välja toodud tunnused. Indiviidide autonoomsus institutsioonides on piiratud ning nende otsustest ja soovidest sõltub väga vähe või ei sõltu üldse midagi. Nagu Goffman ise on välja toonud, sobib käsitlus totaalset institutsioonist ka asenduskodude kohta. Ka asenduskodus on noored suunatud asenduskodu töötajate poolt, kogu suhtlemine ja kõik tegevused tehakse koos teistega või teiste silme all, sest tavaliselt ei ela noored toas üksinda. Ka on asenduskodus tegevused, mis on kohustuslikud ning lastel puudub võimalus otsustada, kas nad tahavad neis osaleda või mitte. Nende elu on paljuski ettemääratud ning ka primitiivsete valikute tegemine on pigem institutsiooni teha kui noorte enda otsustada. Erinevates asenduskodudes võib olla lastele loodud vaba aja veetmise võimalusi ja ühistegevusi, kuid asenduskodu poolt

korraldatud tegevustes osalemine on muudetud kohustuslikuks. Seega on lapsed seotud tegevustega, mis toimuvad antud asutuse piires ja kaasavad enamasti ainult antud asutuse liikmeid.

Elu asenduskodus iseloomustavad kindlad reeglid ja käitumisnormid, millega peavad seal elavad lapsed arvestama ning millega uutel asukatel tuleb harjuda. Seega on asenduskodu paljude noorte meelest nagu kinnine asutus, sest seal peavad nad käituma ja tegema nii, nagu neile öeldakse ja nad peavad alluma kehtivale korrale. Neil puudub õigus teha erinevaid otsuseid ning nad peavad sageli oma tegevustes lähtuma välisest kontrollist (Cullingford 1999). Selline kindlate nõudmiste kehtestamine võib tekitada noortes trotsi ning tahtmist hakata otsima ühiseid lahendusi, kuidas antud reeglitest ühiselt kõrvale hoida (Cullingford 1999).

Eelpool välja toodud negatiivsete mõjude vähendamiseks on Euroopas võetud suund suurte hoolekandeadasutuste deinstitutionaliseerimisele ehk üleminekule asutusepõhiselt hoolduselt kogukonnapõhisele hooldusele. Asendushoolduses tähendab see üleminekut senistelt suurtelt laste hooldusasutustelt väikestel gruppidel põhinevate ja lastele individuaalset tähelepanu ja lähenemist võimaldavate peresarnast hooldust pakkuvale peremajade süsteemile (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014).

Institutsionaalse hoolduse kahjulikud mõjud tulenevad ka asutuse töökorraldusest ja sealsetest inimsuhetest. Töötajad on tööl vahetustega ning sageli ei piisa neist kõigile lastele individuaalse tähelepanu pööramiseks (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Ingrid Kase (2006) toob välja, et asenduskodu ei saagi olla lastele kodu, kuna see on eelkõige asutus ning formaalsed ümberkorraldused ei taga lapsekeskset kasvatust. Ka Corinna Csáky (2009) arvates ei pruugi institutsioonides elanud lapsed iseseisvas elus hakkama saada, kuna neil puuduvad selleks vajalikud oskused.

Institutsionaalse hoolduse kahjulikud mõjud tulenevad ka asutuse töökorraldusest ja sealsetest inimsuhetest. Töötajad on tööl vahetustega ning neist ei pruugi piisata selleks, et kõigile lastele individuaalset tähelepanu pöörata (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Ta rõhutab, et formaalsed ümberkorraldused, nagu näiteks perekodude ehitamine, ei taga iseenesest lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet lapsele.

Samas ei saa öelda, et kõigile lastele mõjub asenduskodus kasvamine halvasti. ÜRO laste asendushoolduse juhises on välja toodud, et asutusepõhise hoolduse kasutamine on õigustatud juhtudel, kus tegemist on konkreetse lapse jaoks sobivaima hooldusvormiga ning asutusse paigutamine toimub lapse huvides. Lähtuvalt laste vajadustest ja heaolust tuleb asutusepõhist ja perepõhist hooldust käsitleda üksteist täiendavatena.

Näiteks Clarke kirjeldab (2011) oma artiklis, et Austraalias laste teraapilistes hoolekande asutustes kasutatud positiivse eakaaslaste kultuuri mudel aitab noortel õppida baasväärtuseid, mis on seotud teiste austamisega ning arvestamisega. Selle tulemusel kasvab ka eneseteadlikkus, positiivne mina-pilt ning huvi enda ja teiste tegemiste vastu ning võimekus teha ratsionaalseid otsuseid edaspidises elus.

1.5. Asenduskodu ja seadused

Eestis on sotsiaalhoolekande seaduse (RT 2015) järgi asenduskoduteenus mõeldud vanemate hoolitsuseta jäänud lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks. Asenduskodus võimaldatakse lapsele peresarnased elutingimused, luuakse turvaline ja arenguks soodne elukeskkond ning tagatakse lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Asendushoolduse teenus on mõeldud lapsele, kelle vanemad on surnud, tagaotsitavad või teadmata kadunud; kelle vanematele on piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja; kelle vanematel on vanema hooldusõigus lapse suhtes ära võetud või peatatud; kelle vanematelt on laps ära võetud ilma õiguste ära võtmiseta; kelle vanemad on eelvangistuses või kannavad karistust vanglas; kes on alaealisena saatjata võõras riigis; kes on alaealine inimkaubanduse ohvriks ohvriabi seaduse tähenduses; kes on seksuaalselt väärkoheldud alaealine ohvriabi seaduse tähenduses. Lisaks eelnimetatud lastele võib asenduskoduteenusele suunata ka alaealise inimkaubanduse ohvri ja seksuaalselt väärkoheldud alaealise, kellel on olemas seaduslik esindaja, kuid suunamine asendushooldusele on vajalik alaealise turvalisuse kaalutlusel. Selleks peab alaealise lapse seaduslik esindaja andma nõusoleku (RT 2015).

Hetkel kehtiva sotsiaalhoolekande seaduse (RT 2015) järgi võib laps asenduskodus elada kuni 18-aastaseks saamiseni või kuni lõpetab päevases õppevormis õpingud, mida on alustanud

enne 18-aastaseks saamist. Pärast põhi- või keskhariduse omandamist võib noor jääda asenduskodusse seni, kuni ta omandab esmase kutse- või kõrghariduse kutsekoolis, rakenduskõrgkoolis või kõrgkooli bakalaureuseõppes. Asendushoolduse ümberkorraldamiseks on aga alustatud juba sotsiaalhoolekande seaduse muudatust ning 2018. aastast hakkab kehtima uus sotsiaalhoolekande seadus (RT 2015). Eelnõu kohaselt täiendatakse hoolekande seaduse eesmärki ning sellele lisatakse ka lapse heaolu ja õiguste tagamise kohustus. Lisaks lühendatakse asenduskoduteenusel viibimise aega ning uue seaduseelnõu kohaselt saavad asenduskodus elada lapsed kuni 18aastaseks saamiseni või kui laps enne 18-aastaseks saamist on asunud õppima ja jätkab hariduse omandamist põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe tasemeõppes kuni hariduse omandamiseni või õpingute katkestamiseni. Uue teenusena tuuakse sotsiaalhoolekande seadusesse sisse järelhooldusteenus, mida peab korraldama omavalitsus ning mis on meede asenduskodust iseseisvasse ellu astuvate noorte toetamiseks. Järelhooldusteenusega tagatakse isikule eluase ning vajaduspõhised tugiteenused ja toetused. Järelhooldusteenusel saab kuni 21. eluaastani viibida mitteõppiv asenduskodust ellu astunud noor ning noor, kes peale 18. eluaastat jätkab õppimist pärast põhi-, kesk- või kutsehariduse omandamist ning seda hiljemalt järgmisel õppeaastal. Lisaks ka noored, kes õpivad bakalaureuse- või magistriõppes või bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppes ja seda kuni õppekavajärgse nominaalse õppeaja lõpuni või õpingute katkestamiseni. Järelhooldusteenusel saab viibida noor kuni 25-aastaseks saamiseni juhul, kui ta jätkas hariduse omandamist ajateenistusest või kinnipidamisasutusest naasmisel või ta jätkas hariduse omandamist mõjuvate tervislike põhjuste äralangemisel (RT 2016). Seega asenduskodus viibimise aega küll lühendatakse ja lapsed peavad teenuselt lahkuma 18. aastaseks, kuid samas luuakse uus teenus, mille eesmärgiks on toetada asenduskodust ellu astuvaid või õpinguid kõrgkoolis jätkavaid noori.

Asenduskoduteenuse osutamise füüsiline keskkond erineb nii asutuse siseselt kui ka erinevate asutuste lõikes. Teenust osutatakse nii spetsiaalselt asenduskoduteenuse osutamiseks ehitatud peremajades, asutuse tüüpi hoones, kohandatud korter- või individuaalmajas ning ka oma isiklikus eluruumis (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014). Ka teenuse sisu ja töövõtted erinevad asutuste lõikes ning kuigi kõik täidavad üht eesmärki, on teed sinna väga erinevad. Antud hetkel puudub ka ühtne kvaliteedihindamise mudel, mille alusel asenduskoduteenust osutavaid asutusi hinnata. Sama tõi välja ka õiguskantsler 2011-2012 aastatel läbiviidud

asenduskoduteenuse analüüsis, et koostada tuleks asenduskoduteenuse miinimumstandard, et ühtlustada asenduskoduteenuse kvaliteeti üle Eesti (Õiguskantsleri Kantselei i.a.).

1.6. Asenduskodu, haridus ja iseseisev elu

Vaadates asendushoolduse teenuse kirjeldust ning korraldust, siis neis käsitletakse last kui tuleviku täiskasvanuid. Süsteem peab neid ette valmistama, et nad suudaksid iseseisvasse ellu astudes võimalikult hästi hakkama saada. Samas käsitus lapsest kui aktiivsest toimetajast teda ümbritsevas maailmas, mis peaks kaasaegsete lapsepõlveteooriate kohaselt oluline olema, jääb tahaplaanile.

Seda, kas asenduskodu on oma eesmärgi täitnud ning kas lapsed saavad oma edaspidises elus ka tegelikult hakkama, on uuritud erinevates uuringutes. Uuringute tulemusel on välja toodud kitsaskohad, mis on asenduskodust ellu astunud laste tugevused ning mis on asenduskodus kasvamise ajal jäänud nõrgaks.

Jackson ja Cameron on YIPPEE projekti raames läbi viinud uuringu hoolekandeteenuselt ellu astunud noorte seas “Töötus, haridus ja sotsiaalne tõrjutus avalikult hoolduselt lahkunud noorte seas” (Unemployment, education and social exclusion: the case of young people from public care). Uurimuse tulemusel leiti, et noortel, kes astuvad hoolekandeaasutusest ellu, on väiksemad võimalused tööturul hakkamasaamiseks, nende eluiga on sageli lühem kui vanematega kasvanud noortel ning nad osalevad ühiskondlikus elus vähem kui päritolu perekonnas kasvanud noored. Hoolekande asutusest lahkuvaid noori, kellel on heal juhul põhiharidus, puudub perekonna tugi ning on nõrk sotsiaalne tugivõrgustik, ähvardab oht jääda pikaajaliselt töötuks ja sotsiaalne tõrjutus (Jackson 2009).

Ka poliitikauuringute keskus Praxis uuring „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ (Osila jt 2016) toob välja noorte töötuse probleemi, mis on madala haridustaseme tulemus. Praxise uuring toob välja, et 77% asendushoolduselt kasvavatest lastest pidas oluliseks töökoha olemasolu, samas kui 83% noortest pidas oluliseks hariduse olemasolu. Hariduse olulisust on rõhutatud ka Euroopa Ühenduste Komisjoni teatises nõukogule Euroopa noorsoopoliitika küsimuses „Euroopa noorte probleemide lahendamine –

Euroopa noortepakti rakendamine ja aktiivse kodanikutunde kujundamine“, milles seisab, et noorte edukas integreerimine ühiskonda ja tööellu „...on võimalik saavutada vaid juhul, kui noored on varustatud vajalike teadmiste, oskuste ja pädevustega, mida saab omandada asjakohase kvaliteetse hariduse ning koolituse kaudu.“ Seega noorte töötuse probleemi lahendamiseks tuleb tegeleda ennetavalt, varustades noored vajalike oskustega, et nad suudaksid ühiskonnas iseseisvalt hakkama saada. Sama on vaja ka asenduskodust ellu astuvatel noortel, kuid põhjused, miks haridustee jääb lühikeseks ning vajalik haridus omandamata, erinevad pärisperekonnas kasvavate laste haridustee katkestamise põhjustest.

Asendushoolduse teenuselt lahkuvate noorte madala haridustaseme põhjustena toovad Jackson ja Cameron YIPPEE uuringu tulemustes välja kolm haridustaset mõjutavate faktorite gruppi. Esmalt mõjutab haridustaset hoolekande asutuse suhtumine haridusse. Sageli tegeldakse probleemidega, mis on akuutsemad ja paistavad rohkem silma, nagu laste emotsionaalse heaolu, kiindumuse probleemid, suhted päritoluperekonnaga ning käitumisprobleemid. Teise haridustaseme mõjutajana toovad Jackson ja Cameron välja hoolekande asutuse süsteemi, milles pole lastel alati võimalust teha ennast puudutavaid otsuseid ning laste autonoomsus ei ole sageli tagatud. Lisaks sellele lüngad alushariduses, mille täitmisele sageli ei pöörata tähelepanu ei koolis ega hoolekandeesutuses. Kolmanda mõjutajana tuuakse välja õpetajate ja sotsiaaltöötajate madalad ootused asendushooldusel olevate laste suhtes.

Jackson ja Cameron töid välja hariduse omandamist soodustavad tegurid. Nendeks on: töötajad, kes loovad hariduslikult stimuleeriva koduse keskkonna, varane sekkumine kirjaoskuse või matemaatika probleemidesse või tegelemine lastega, kes paistavad maha jäävat; laiendatud programmid, milles osalevad kõrgema õppeasutuse tudengid, kes on mentoriteks asendushooldusel olevatele noortele; saavutuste tõusvad püüdlused ja ootused ning toetus saavutustele. Need tingimused tuleks tagada noortele kui nad esmakordselt sisenevad hooldussüsteemi ning neid tuleb jätkuvalt tugevdada (Jackson ja Cameron 2009). Seega kui asenduskodus on tagatud tingimused lapse igakülgseks arenguks ja sellele lisaks ka toetav suhtumine töötajate poolt, siis see loob eeldused ja võimalused, et noored omandavad edukalt hariduse ning jätkavad ka eriala omandamist.

Õiguskantsler viis 2012. aastal läbi asenduskoduteenuse analüüsi. Õiguskantsler analüüsis, kuidas on tagatud asenduskodudes kasvavate laste õigused. Analüüsi eesmärk oli hinnata asenduskoduteenust lapse perspektiivist – kuidas tunneb end asenduskodus laps, kas tal on hea olla, kas tema elu on korraldatud lapse paremaid huve silmas pidades ja koos temaga, valmistades teda sel viisil ette iseseisvasse ellu astumiseks. Analüüsi käigus külastati ka 18 erinevat asendushoolduse teenust pakkuvat asutust. Analüüsi tulemustes on välja toodud, et noortele tuleb anda praktilised, sotsiaalsed ja emotsionaalsed oskused ja võimalused edukaks eluks.

Eliise Salla (2016) käsitles oma magistritöös igapäevaelu asenduskodus. Tema uurimuse eesmärk oli mõista asenduskodus elavate laste käsitusi nende elust asenduskodus. Ka tema uurimuses selgus, et asenduskodus pööratakse palju tähelepanu asenduskodu keskkonnale, erinevatele esemetele, igapäevaste praktiliste tegevuste toimetulekule, kuid samas jäävad tähelepanuta sotsiaalsed ja emotsionaalsed oskused.

Sotsiaalse kapitali seisukohalt on antud teema oluline, kuna see on üks võimalus näha, millised olulised teadmised ja oskused on asenduskodus kasvanud lapsed omandanud ning kuidas nad nende teadmiste ja oskuste edasi toimetavad. Samas annab see ka aimu, millised kogemused ja tõlgendused on asenduskodus kasvanud lapsed toonud oma sotsiaalsesse kapitali.

Mairi Kruuts (2016) uuris oma magistritöös mida räägivad asenduskodus kasvanud naised laste kasvatamisest. Oma uurimuses toob ta välja ka erinevad mõjutegurid, mis on asenduskodust ellu astunud naiste emarollis olemist.

1.7. Uurimisprobleem

Euroopa Liidu üks eesmärke on ühiskondliku sidususe suurendamine. Lähtutakse põhimõttest, et kõikidel inimestel on võrdne võimalus osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus, sealhulgas töötada ja olla majanduslikult aktiivne, omada elustandardit ja heaolu, mida peetakse ühiskonnas normaalseks (Ühtekuuluvuspoliitika 2007–2013). Samas on heaolu tagamiseks vaja saavutada tasakaal erinevate eluvaldkondade vahel. Laste ja noorte heaolu on

seotud eelkõige nende kasvukeskkonna, turvalisuse ja elamistingimustega ning sõltub nii lapse pere toimetulekust ühiskonnas kui lapse toimetulekust perekonnas (Esping-Andersen 2002). Seega on lapse arengus oluline koht perekonna toel.

Samas on palju lapsi ja noori, kellel see oluline tugi puudub. Need on sageli noored, kes elavad asenduskodus. Asenduskodus elaval noorel võivad olemas olla küll vanemad, kuid ühiskonnas toimetulekuks vajalikku tuge nad tagada ei suuda. Seega peavad lapsed ja noored leidma tuge mujalt ning oma olulised suhted ümber struktureerima. Olulisteks toetavateks isikuteks muutuvad teised täiskasvanud ja ka eakaaslased, pere rolli täidab asenduskodu või asenduspere. Läbi nende suhete saavad asenduskodus elavad lapsed suurendada oma sotsiaalset kapitali ning luua suhteid, mis oleksid püsivad ning jätkuksid ka peale asenduskodust lahkumist. Kuna täiskasvanutel on rohkem ressursse kui sõpradel ja eakaaslastel, siis sellises olukorras muutuvad oluliseks just suhted täiskasvanutega ning vajadus luua sildav sotsiaalne kapital, mis aitab noorel oma elus kogetu läbi tõlgenduste ühtseks kogemuste võrgustikuks luua ning oleks ressursiks edaspidises elus erinevate sotsiaalsete barjääride ületamisel.

Uurimuse eesmärk on esitada asenduskodus kasvanud noorte tõlgendused suhete tähendusest nende elus.

Oma magistritööle seadsin kaks uurimisküsimust:

- Mida räägivad asenduskodus elavad noored erinevatest suhetest oma elus?
- Milliseid aspekte kirjeldatud suhetes hindavad asenduskodus kasvanud noored?

2. Peatükk: Metoodika

2.1. Uurimismeetod

Antud magistritöös kasutan kvalitatiivset uurimisviisi, mis on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand 2008). Kogu uurimuse viin läbi osalejate jaoks loomulikus keskkonnas.

Kasutasin kvalitatiivset uurimisviisi ning andemete kogumiseks kasutasin intervjuud. Intervjuud viisin läbi 2012. aastal ning 2017. aastal. Intervjuude käigus kogusin samadelt osalejatelt andmeid nende elukäigu kohta 5 aastasel intervalli järel. Sellise tegevuse eesmärgiks oli välja selgitada ja mõõta aja jooksul toimuvaid muutuseid ning protsesse, mis olid nende muutustega seotud. Oma uurimistöös uurin asenduskodus kasvavate noorte suhete kirjeldusi ja nende suhete tähtsuse ja rolli muutumist ajas.

Farral (2006) juhhib tähelepanu, et läbiviies uurimust, milles on oluline ajaline vahe, tuleb silmas pidada, et intervjuude vahele jääks piisavalt pikk periood, et muutused saaksid toimuda. Samas seab see intervjuueerija olukorda, kus tuleb arvestada sellega, et inimeste elu võib olla vahepeal väga palju muutunud ja võtnud selliseid suundi, mida eelnevalt uuringut planeerides ette ei osatud näha. Farrall (2006) rõhutab ka, et pole oluline, et kõikides intervjuudes oleksid esitatud samad küsimused, uurijal on vabadus muuta intervjuu küsimusi vastavalt intervjuueeritavate esitatud infole. Samas ei tohi unustada uurimuse fookust ning oluline on käsitleda kõiki planeeritud teemasid.

2.2. Andmete kogumine

Esialgu valisin andmekogumise meetodiks avatud küsimustega intervjuu (Silverman 2006, Kvale 1996), kuid esimese intervjuu läbiviimise järel mõistsin, et laiadele küsimustele on noortel raske vastata ning nad ei suuda leida pidepunkti ja oma vastust ühtseks koondada, siis otsustasin muuta andmekogumise meetodit. Muutsin andmekogumise strateegiat ning otsustasin kasutada poolstruktureeritud intervjuu. Poolstruktureeritud intervjuule on Laheranna (2008) ja Silvermani (2006) järgi iseloomulik, et eelnevalt on paika pandud intervjuu teema, kuid täpseid küsimusi välja toodud ei ole ning uurija esitab küsimusi vastavalt vestluse käigule. Kvale (1996) rõhutab, et see jääb nende kahe meetodi vahele sisaldades nii kindlaid küsimusi kui ka avatud vestlusi. Andmete kogumismeetodi muutmisel lähtusin sellest, et poolstruktureeritud intervjuu paneb küll vestlusele kindlamad piirid ja struktuuri, kuid jätab siiski ka intervjuueeritavale võimaluse rääkida temale olulistest temadest laiemalt kui küsimus eeldaks ning tõstatada ka omalt poolt teemasid, mida intervjuueerija pole ette näinud. See annab omakorda võimaluse teha järeldusi ka temadest, mis nende küsimuste raames on mingil ajahetkel intervjuueeritavale olulised olnud.

Vahetult peale intervjuude läbiviimist tegin märkmeid ka uurimispäevikusse. Silverman (2006) soovib kasutada uurimispäevikut, et kohe peale intervjuud üles märkida esimesed mõtted, tekkinud seosed ning ka intervjuueerimissituatsiooni kirjeldused, et neid vajadusel andmete analüüsil kasutada. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2010) soovivad pidada aga uurimispäevikut töö edenemise kohta kogu uurimisprotsessi jooksul alates uurimuse planeerimisest ning lõpetades uurimistulemustega. Mina panin märksõnadega kirja intervjuude läbiviimise kirjeldused, esmased mõtted seoses intervjuuga ja esialgsed tõlgendused. Tegin märkmeid ka intervjuude emotsionaalse kliima kohta. Fraser (2004) rõhutab, et märkmed intervjuude ajal valitsenud emotsionaalse kliima osas võivad osutada hiljem tõlgenduste loomisel oluliseks infoallikaks - noorte reaktsioonid ja näoilmed võivad sageli olla kõnekamadki kui sõnad ise. Kehakeele ja miimika märkamine andis mulle juba intervjuu käigus võimaluse intervjuueeritavalt nii mõnegi küsimuse üle küsida ja veenduda, et olen temast õigesti aru saanud.

2.3. Uurimuses osalejad

Uurimuse esimeses etapis 2012. aastal viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud 4 asenduskodus elava noorega vanuses 14-15, kellest 3 olid noormehed ja 1 tütarlaps. Kõik osalejad õppisid sel perioodil põhikooli 8. klassis. Kõik osalejad on elanud asenduskodus vähemalt 4 aastat ning tuttavad seal kehtivate reeglite, nõudmiste, korra ja traditsioonidega.

Esiialgu ei planeerinud ma antud magistritöö raames koguda andmeid rohkem kui ühel korral, kuid kuna kontakt uurimuses osalenud noortega oli olemas ning uurimuse lõpetamine viibinud, siis tegin osalejatele ettepaneku osaleda ka teises intervjuus ning rääkida suhete tähendusest oma praeguses elus ning elule asenduskodus tagasi vaadates.

Kohtusin noortega uuesti 2017. aastal. Võtsin ühendust kõigi nelja 2012. aasta intervjuudes osalenud noorega, kuid kordusintervjuud olid nõus tegema vaid kaks noort. Kahjuks kaks eelnevalt uuringus osalenud noort ei olnud valmis teises intervjuus osalema ning loobusid kordusintervjuus osalemisest. Põhjastena tõid nad ajapuuduse, pika vahemaa ning soovi jätta olnu minevikku.

Kaks osalejat olid lahkelt nõus uuesti osalema ning nendega viisin intervjuud läbi ka käesoleval aastal. Üks neist oli intervjuu hetkeks juba alustanud iseseisvat elu ning teine elas veel asenduskodus, oli lõpetamas kutsekooli ja valmistumas iseseisvasse ellu astuma.

Tulemuste esitamisel on uurimuses osalejate nimed konfidentsiaalsuse hoidmise eesmärgil muudetud ning nimetan neid siin nimedega Katrin, Uku, Sander ja Martin, kes esimese intervjuu ajal on vastavalt 15- ja 16-aastased ning teise intervjuu ajal 20- ja 21-aastased. Ka teiste isikute nimed on muudetud ning kohad, mida noored kirjeldavad, pole nimetatud õigete nimedega, vaid üldiste nimetajatena.

2.4. Uurimuse käik

Uurimuse raames kogusin andmeid kahel korral. Esimese andmete kogumise viisin läbi 2012. aasta kevadel ning intervjuueerisin 4 asenduskodus kasvavat noort. Teise andmete kogumise

viisin läbi 2017. aasta kevadel ning kordusintervjuudes osales 2 asenduskodus kasvanud noort, kes olid osalenud ka 2012. aasta intervjuudes.

Individuaalsete intervjuude läbiviimiseks palusin noortel ise valida koht, kus nad intervjuud läbi viia soovisid. Nii oli noortel võimalus valida koht, kus nad end turvaliselt tunnevad ja tahavad oma asjadest rääkida. Ma ei pannud ka intervjuule ajalist piirangut, sest kartsin, et ajalised piirid lisavad pinget nii minule intervjuerijana kui ka osalejatele ning tekib pidev vajadus kella vaadata. Lisaks polnud ma kindel kui kiiresti suudan intervjueritavaga usaldusliku kontakti luua ning kõikidel uurimuses olulistel temadel rääkida. Ka noortega intervjuu aja kokkuleppimisel palusin neil pakkuda aeg, kui nad ei pea kuhugi kiirustama.

2.5. Andmete analüüs

Andmete analüüsiks kasutasin temaatilist andmeanalüüsi, mis uurib mida on öeldud ning püüab leida andmetest erinevad tähendused ja arusaamad (Ezzy 2002). Kalmus, Masso ja Linno (2015) toovad välja, et temaatilise analüüsi käigus uuritakse mida ja kuidas räägitakse ning selle põhjal esitatakse uurimuses osalejate loodud tõlgendused.

Analüüsi läbiviimisel kasutasin nii induktiivset kui deduktiivset kodeerimist ning liikusin andmetest saadud materjali ning teooria vahel. Olulised teemad kerkisid üles intervjuude analüüsimisel ning kategooriate moodustamisel kasutasin ka teooriast lähtuvaid nimetusi. Ezzy (2002) sõnul on avatud kodeerimise puhul olulised need teemad, mis kerkivad intervjuude käigus esile ning mida intervjueritavad erinevates olukordades uuesti esile tõstavad.

Kvalitatiivsele uurimisviisile on omane erinevate andmete esitamine koos autori subjektiivsete tõlgendustega (Laherand 2008). Ka mina kasutan oma töös tulemuste esitamisel sellist ülesehitust ning esitan nii uurimuse tulemused kui arutelu ühes peatükis.

Arvestades noorte vanust ning sotsiaalset arengut võin eeldada, et vanuses 14 - 15 on noorte jaoks olulised suhted just eakaaslastega, kuid samas muutuvad oluliseks ka suhted toetava täiskasvanuga. Seda eriti olukorras, kus teismeliseeas on noorte elus toimumas suuremad

muudatused ning noored vajavad abi oma mõtetes selgusele jõudmises ning tõlgenduste loomisel. Viin intervjuud läbi 5 aastase intervalli järel, kus noori on jällegi ees ootamas oluline muutus või on nad selle muutuse just teinud – iseseisva elu alustamine.

2.6. Uuriija refleksiivsus

Antud uurimuses võib eetilise konflikti esile kutsuda minu kui intervjuueeriija topeltroll. Kuna olen ise töötanud asenduskodus ning esimese intervjuu läbiviimise ajal olin ka nende laste kasvataja, siis oli oht, et segi lähevad töötaja ja uuriija rollid. Topeltroll võib tuua segadust ja ebakindlust ka uurimuses osalejate jaoks. Osalejad võivad erinevaid teemasid muuta või esile tõsta või hoopis rääkimata jätta, kuna arvavad, et see võib ühel või teisel moel puudutada nende kasvatajat või näidata neid halvas valguses.

Ma arvan, et sellist olukorda saab vältida probleemi teadvustades ning teadlikult rolle lahus hoides. Lisaks selgitasin uurimuses osalejatele enne igat intervjuud oma töö eesmärgid ning seda, et antud intervjuusid kasutan ainult oma uurimustöö kirjutamisel. Kinnitasin osalejatele, et nende poolt antud vastuseid kasutatakse vaid antud magistritöö raames ning uurimuses ei seostata neid ei asutuse ega isikutega.

Andmekogumise teises etapis ma enam asenduskodus ei töötanud ning igapäevaselt uurimuses osalejatega kokku ei puutunud. See aitas leevendada sellel korral ka topeltrollist tulenevaid piiranguid. Samas selgitasin osalejatele siiski üle ka oma töö eesmärgid, konfidentsiaalsuse ning selle, et nende isikuid, elukohta ja õppeasutust antud uurimuses ei avalikustata.

Esimeste intervjuude läbiviimisel oli ka oht, et tekib olukord, kus vestluse käigus jõutakse probleemideni või situatsioonideni antud asenduskodus, mida ühiskonnas hukka mõistetakse või tegevusteni, mis alaealistele keelatud on. Kuna kasvandikud seda ka ise teavad, siis võivad nad esitada andmeid valikuliselt ning teadlikult ebasobivad teemad välja jätta. Lisaks ka oht, et noored hakkavad andma “õigeid vastuseid”, mida nad arvavad, et peaks rääkima.

Esimeste intervjuude puhul oli selgelt tunda, et noored pigem otsivad sõnu ning ei ole kõigest avatud rääkima. Samas 5 aastat hiljem läbiviidud intervjuude puhul seda enam tunda ei olnud. Osalejad rääkisid avatult nii oma keelatud tegevustest alaealisena kui ka hetkel elus toimuvast. Selle põhjuseks võib olla see, et uurimuse läbiviija ja osalejate vahel ei olnud enam kasvataja-laps suhet. Aga ka see, et osalejad on mõlemad täisealised ning minevikus toimunud ausalt rääkimine ei too endaga kaasa tagajärgi.

Seega oluline aspekt antud uurimuses on ka refleksiivsus ehk arusaam, et uurija on osa sotsiaalsest maailmast, mida ta uurib ning seega ka mõjutab seda. Ta ei saa mitte kunagi astuda sellest maailmast välja ja olla kõrvaltvaataja (Hammersley & Atkinson 1983; Strömpl 2002). Tähtis on teadvustada oma seniseid teadmisi ning stereotüüpe uuritava valdkonna kohta. See annab võimaluse suhtuda uuritavasse teemasse kui "antropoloogiline võõras", kes antud fenomenist midagi ei tea. Loomulikult pole võimalik vaadelda uuritavat nähtust uurijast eraldiseisvana, vaid ainult vähendada sellega väärte eelarvamuste ning iseenesestmõistetavana võetavate tegevuste, sündmuste jm hulka (Hammersley & Atkinson 1983).

3. Peatükk: Tulemuste analüüs ja arutelu

Tulemuste analüüsil kasutasin nii andmestikust lähtuvaid koode kui teoriast tulevaid koode ning liikusin pidevalt andmete ja teooria vahel. Induktiivse ja deduktiivse lähenemise kasutamise eesmärgiks oli leida teemad, mis on antud uurimuse osalejateks olulised ning sotsiaalse kapitali kirjeldamiseks vastavad kategooriad. Uurimuses osalenud noorte esitatud andmetest tulid välja järgmised koodid: ema, õed-vennad, kool, klassikaaslased, õpetajad, asenduskodus kasvavad lapsed, asenduskodu keskkond, sõbrad väljaspool asenduskodu, usaldus, kodu, pere. Esmaselt kodeerimiselt liikusin edasi ning otsisin koodide omavahelisi seoseid ning lõin järgmised kategooriad: sotsiaalsed võrgustikud ja sotsiaalsed suhted; usaldus ning kuulumine. Andmetes välja tulnud koodid ning minu poolt koostatud kategooriate kasutamisele leidsin kinnitust ka Schaefer-McDaniel (2004) töös, kes soovib kasutada kategoriseerimist sotsiaalsed võrgustikud, usaldus ja kuulumine, kuna see toob kõige paremini esile noorte sotsiaalse kapitali komponendid.

Analüüsi ja arutelu käigus lähtun teoreetilisest raamistikust ning kirjeldan ja selgitan uurimuses osalejate *mikrosüsteeme*, milles nad liiguvad, oma kogemusi saavad; *mesosüsteeme*, mis iseloomustavad nende mikrosüsteemide omavahelist mõju ja toimimist; *eksosüsteemi*, mis antud uurimuse kontekstis on asenduskodu, sealsed reeglid ja seda puudutav seadusandlus. Samas moodustab asenduskodu keskkond ka ühe mikrosüsteemi, kus uurimuses osalejad liiguvad.

Kirjeldan erinevaid suhteid, nende seotust ja tähtsust lähtuvalt Corsaro (2008) eakaaslaste kultuurist, mis on teismeliste jaoks sel eluperioodil oluline. Vaatlen, millist Hawkinsi ja Maureri kirjeldatud (2010) sotsiaalset kapitali (*siduv, sildav, ühendav*) erinevad suhted uurimuses osalejate elus loovad.

Tulemused esitan teemade lõikes ning et vältida hilisemat teemade kordamist ja lihtsustada lugejale mõttekäigu jälgimist, siis esitan analüüsi ja arutelu ühes peatükis omavahel põimituna.

3.1. Sotsiaalsed võrgustikud ja ja sotsiaalsed suhted

Sotsiaalsed võrgustikud (Schaefer-McDaniel 2004) ehk Bronfenbrenner'i (1978) käsitluses *mikrosüsteemi* erinevad osad, milles uurimuses osalejad liiguvad ja oma kogemuste võrku loovad, on nende jaoks asenduskodu ning seal elavad lapsed ja kasvatajad; päritolu perekond; kool, klassikaaslased, õpetajad. Nendes mikrosüsteemides liikudes saavad uurimuses osalejad kogemusi ning loovad selle läbi oma tõlgendusi ja seovad need oma kogemuste võrku.

3.1.1. Asenduskodu

Esimese teemana toon sisse asenduskodu kui uurimuses osalenud noorte välja toodud peamise sotsiaalsete interaktsioonide ja tõlgenduste loomise keskkonna. Uurimuses osalenud noorte jaoks oli uurimuse läbiviimise hetkel asenduskodu üks põhilisi kohti sotsiaalse kapitali loomiseks, sest nad kõik elasid asenduskodus. See on keskkond, kus nad loovad oma mitteformaalseid suhteid. Lisaks suhetele asenduskodus elavate laste ja kasvatajatega annab ka asenduskodu töökorraldus ja keskkond oma osa sotsiaalse kapitali loomisse. Näiteks asenduskodu traditsioonid ja ühistes tegevustes osalemine on viis mälestuste loomiseks, mis toetab noori ka nende edaspidises elus.

Oli ka ühiseid tegevusi, mis löid päevale kindla struktuuri ja olid osa nõ laste päevakavast. Esimeste intervjuude ajal ei oska osalejad näha selle väärtust ning toovad välja, et nad ei pea seda oluliseks. Martin: „*Mul on parematki teha sellel ajal!*“. Samas toob Katrin välja asenduskodus kehtiva reegli, et enne tuleb täita kohustused ning seejärel saab osaleda erinevates vabaaja tegevustes. Katrin: „*Ma ei saa ju enne minna kui mul on õpitud! Õppimine on alati olulisem!*“ Siis teises intervjuus vaatavad samad osalejad sellele teise pilguga. Katrin räägib: „*Ma osalen alati! Ühel korral olin küll praktikal, aga lõpuks ikka sain kohale.*“ Oma kirjelduses peab Katrin silmas ühistegevusi asenduskodu noortele, milles osalemisest ta varem huvitatud polnud, kuid hiljem oli see oluline. .

Teise intervjuu läbiviimise ajal on Martin juba iseseisvasse ellu astunud ning meenutab aega asenduskodus kui toredat aega kui sai kaaslastega koos olla ja koos tegutseda. „... *Oi mida kõike me kogeda saime! Ja kus me käisime!*“ Ühistegevuste ja ühiste käimiste kaudu tugevnes

omavaheline side teiste asenduskodus elavate lastega ning osaledes läbi ühistegevuste eakaaslaste kultuuris löid noored siduva sotsiaalse kapitali.

Mõlemad osalejad rääkisid teises intervjuus välja, et ühistegevused on midagi, mida nad sooviksid ka oma lastele edasi anda ning võimaldada. See näitab, et noored hindavad asenduskodus pakutud võimalusi ning ühistegevustes kogetu on saanud osaks nende sotsiaalsest kapitalist.

3.1.2. Suhted eakaaslastega

Rääkides elust asenduskodus toovad uurimuses osalejad esimeses intervjuus välja, et kõige rohkem sõpru ongi neil asenduskodus. Martin hindab neid esimeses intervjuus ka olulisemaks kui kasvatajaid: „*Sõbrad on ikka olulised....*”“ Oluliste ühiste tegevustena toob ta välja: „*Lollitame koos... No käime statal jalkat ka tagumas.... No seal on ka teised sõbrad, aga muidu põhiliselt Vello ja Raido. Nüüd tuli Tauno ka. Vahel oleme koos tema juures olnud.*“ Ta kirjeldab erinevaid ühiseid tegevusi, mis nende suhteid iseloomustavad ning mida nad koos teevad. Tavaliselt veedab Martin aega koos oma toakaaslastega ning see on tema jaoks oluline grupp, kellega ta asenduskodu lastest kõige rohkem suhtleb. Selline ühiste tegevuste tegemist nimetab Corsaro eakaaslaste kultuurile ning selliste suhete käigus luuakse siduv sotsiaalne kapital. Ühised tõlgendused luuakse eakaaslaste grupis ning selle juures on olulised grupiliikmete kogemused, mida omavahel võrreldakse ning vajadusel luuakse uusi tõlgendusi.

Eakaaslaste grupi koosseisule iseloomulik püsivus ilmneb ka kui vaatame Martini intervjuudes esile kerkinud nimesid. Nii esimeses kui teises intervjuus toob Martin välja oluliste toetajatena asenduskodus elamise ajal samade sõprade grupi. Kuigi Martin tähtsustab nende sõprade olulisust asenduskodus elamise ajal, siis selgub teises intervjuus, et nende suhe on katkenud. Nagu ka Hawkins, Maurer (2010) välja tõid, on siduv sotsiaalne kapital tugev inimeste vahel, kes on sarnases olukorras ning kes pingutavad ühiselt kriisiolukorrast väljumiseks, kuid tegelikult pole see suhe pikemas perspektiivis ressursse pakkuv ja võib katkeda kriisiolukorra lõppedes. Ka asenduskodus elamist võib käsitleda kriisina noore inimese elus ning suhteid asenduskodus elavate lastega kui ühe eesmärgi nimel töötamist. Eesmärgiks siis siinkohal *üle elada* aeg asenduskodus. Sõnapaari *üle elada* kasutavad nii Martin kui Uku oma esimeses intervjuus. Martin: „*Eee sõbrad... toakaaslased aitavad siin*

aja üle elada. Selles suhtes, et toetavad kõige rohkem.“ Seega Martini jaoks on oluliseks toeks asenduskodu elamise ajal sõbrad, kes aitavad erinevate olukordadega toime tulla. Ka Uku kirjeldas, et asenduskodusse elama asudes oli tema jaoks kõige olulisemaks toeks Sander, kes tutvustas talle asenduskodu reegleid ning aitas nendega kohaneda. *„No Sander rääkis mulle. Ma siis ka teadsin mida ja kuidas teha tuleb. Reeglid ka ikka rääkis nagu tema.*“ Kohanemise puhul paistab kõige olulisem olevat mõista, kuidas asjad asenduskodus käivad. Samas tutvustati ka kasvatajaid, et ka uustulnukad teaksid, kellele mida rääkida. Uku: *„No Sander rääkis ikka kasvatajatest ka.*“ Uku usaldab Sandrit ka kõige rohkem, kuna ta tundis, et toetus, mida Sander talle asenduskodusse elama asudes pakkus, oli tema jaoks oluline.

Nii Uku kui Martini jaoks on oluline kindel grupp, kellega ta lävib ning väljaspool gruppi on suhtlemist vähe. Ka koolis pole esimeste intervjuude ajal uurimuses osalejatel palju sõpru. Katrin toob välja, et ta saab hästi läbi pinginaabriga ja ühe klassivennaga, kuid teiste klassi- ja koolikaaslastega suhtles pigem vähem.

Martin toob välja, et temal oli vanas koolis enne asenduskodusse elama asumist palju sõpru: *„Terve klassi poisid ikka! Noh pliksid olid siuksed, et no nendega ei suhelnd palju.*“ Kui Martin asus elama asenduskodusse, siis kool, kui ta õppis jäi väga kaugele. Seega 2 aastat peale asenduskodusse elama asumist vahetas ta kooli ning asus õppima 5. klassi lähedal asuvas koolis. Nüüd muutus ka olukord sõprade osas. Koolivahetuse põhjust Martin ise täpselt ei mäleta, aga pakkus, et asenduskodus arvati, et kuna tal olid head hinded, siis võiks ta ka asenduskodu lähedal tugevama tasemega koolis hakkama saada. Ise ta sellele vastu ei olnud. Seega esimene suur muutus Martini elus toimus 10aastaselt kui ta asus elama asenduskodusse ning teine tähtis muutus toimus 12aastaselt, kui ta vahetas kooli. See kõik toimus eas, kus kaaslaste arvamus ning eakaaslaste kultuuris osalemine on väga oluline. Siinkohal tõi muutus Martini mikrosüsteemis kaasa muutuse ka suhetes kaaslastega. Hea kontakt klassikaaslastega vanas koolis katkes ning uues koolis oli tal raske sõpru leida. Siis jäi tema ainsaks sõbraks koolis üks samas asenduskodus elav noormees, kellega nad ka jagasid tuba. Klassis Martinil sõpru enam ei tekkinud. Paar poissi olid, kellega koos „kampsid“, aga päris sõpruseks ta seda ei nimetanud. Kuna antud koolis käis teisigi asenduskodus elavaid lapsi, siis ta eelistas ka koolis suhtlemist asenduskodu lastega. Ta rääkis, et tundis kaaslaste suhtumises koolis teatavat eelarvamust. Martini sõnul olevat klassijuhataja talle öelnud *„...te olete ikka kõige hullemad siin koolis.*“ Sama olukorda

meenutas Martin ka teises intervjuus ning kommenteeris, et tunne, mis temal tekkis oli: „*Lastekodu laps, siis oled järelkult pätt! Ja ega me siis tegime talle ikka ka!!! Palun väga!*“ Seega Martin on tundnud koolis stigmatiseerimist, kuna on asenduskodus kasvanud. Kuna Martin räägib sellest teemast ka teises intervjuus, siis on see tema jaoks oluline.

Nagu Bronfenbrenner (1979) välja toob mõjutavad mikrosüsteemi erinevad osad teineteist läbi omavaheliste suhete mesosüsteemis. Seega suhted ja kogemused perekonnas võivad mõjutada koolikogemust. Kui laps tunneb tõrjutust perekonnas, võib ta need tunded kanda üle kooli ning tal võib olla keeruline arendada positiivseid suhteid õpetajatega ja klassikaaslastega. Ta võib tunda end ebamugavalt koos eakaaslastega ning see võib viia sõpradest eemaldumiseni, mis Martini puhul ka juhtus.

Ka Katrin toob esimeses intervjuus välja, et tal on koolis olnud vahejuhtumeid, kus talle on halvasti öeldud. Esialgu seetõttu, et ta nägi teistmoodi välja ja oli liitunud klassiga hiljem ning ka seetõttu, et ta elas asenduskodus. „*Koolis mõnitati...öeldi halvasti.... Et no ma tulin maalt ja öeldi, et mingi maakas oled.... Ja lastekodu pärast ka mõnitati ka... et mingi peret pole või? Kodutu öeldi ka ...* „

Seega nii Martin, Katrin kui Uku on kogenud koolis halvasti ütlemist ja tundnud end stigmatiseerituna. Samas on selle mõju osalejatele olnud erinev. Katrin toob välja, et peale halvasti ütlemist ja mõnitamist esimeses koolis, vahetas ta kooli. Temal uues koolis Martiniga sarnast olukorda, kus tal sõpru ei tekkinud, ei olnud. Klassikaaslaste vahel tuli ette halvasti ütlemist, aga kunagi ei tehtud seda asenduskodu suhtes või viisil, et Katrin oleks tundnud end halvasti seetõttu, et elas asenduskodus. Teises intervjuus sellele tagasi vaadates tõi ta välja, et teises koolis olid ka vanematele ja lastele koos ühised tegevused ning nad said omavahel tuttavaks. Ka Katrin oli seal koos oma kasvatajaga ning asenduskodu ei olnud enam abstraktne mõiste, vaid lapsed nägid seal reaalseid inimesi. Katrini meelest võis see olla ka põhjus, miks keegi seda teemat ei puudutanud.

Teises intervjuus toob Katrin välja, et kutseharidust omandades saab ta kaaslastega hästi läbi. Nad kohtuvad ka peale koolipäeva. Kaaslased tulevad talle külla või kohtuvad nad väljas. Katrin muigab ja lisab, et väike klatš käib nende sõpruse juurde. Ta selgitab, et ühistes vestlustes arutavad nad juhtumeid nii koolis kui muidu elus. Sellise muutuse juures on oluline, et Katrin ei ela enam asenduskodu majas, vaid ta elab koos kahe asenduskodu

täisealise kasvandikuga korteris. Igal noorel on oma tuba ning otsest seost asenduskoduga nende korteris näha ei ole. Ka Katrin ise toob välja, et kutsekoolis teab tema lugu vaid 1 grupikaaslane, kes on temaga samast koolist kutsekooli tulnud. See ei ole ka teema, mida ta sooviks jagada. Ka kutsekooli keskkond ise pakub selleks võimaluse, kuna noored on kokku tulnud väga erinevatest kohtadest üle Eesti ning ka noorte sotsiaalne taust on erinev.

Martinit mõjutas aga 5. klassist alguse saanud stigmatiseerimine teisiti. Ta vahetas uuesti kooli 7. klassis, kuid uues koolis ta enam kohaneda ei suutnud. Klassikaaslastega ta kontakti ei saanud. Ta rõhutab teises intervjuus mitmel korral, et uued klassikaaslased olid need, kelle tõttu ta nõ *allakäigutee* algas. Tema klassis olid liidriteks poisid, kes suitsetasid ning sõprade leidmiseks ja klassikaaslaste poolse tunnustuse saamiseks, hakkas ta nendega läbi käima ja käis ka nendega koos suitsetamas. Samas oli klassis ka teisi poisse, kes otsisid suitsetajate seltskonda ning suitsetamine muutus tema klassi poiste jaoks ühistegevuseks.

Hilisemas intervjuus oma koolipõlvele tagasi vaadates arvas Martin, et: „*Asjad hakkasid hapuks minema siis, kui ma teise kooli läksin! Varem olin ma 4-5-line. Ma ei teagi, kas raskeks läks või noh olid sõbrad süüdi. ...sõpru mul enam koolis pold. No Tauno ja Raido... a no nemad olid ka ju meie juurest.*“ Seega Martini jaoks olid kõige olulisemad siiski sõbrad asenduskodust. Kuigi ta püüdis leida sõpru ja kaaslaseid ka koolist, siis see tal kahjuks ei õnnestunud. Lisaks näeb Martin ennast rohkem kui teistega kaasaminejat kui iseseisvat toimetajat.

Koolis kogetud stigmatiseerimise kogemus mõjutab Martinit edaspidistest õpingutes ning ta toob välja, et tundis end ka kutseharidust omandades teistest kehvemana. Seega ühel ajahetkel koolis kui mikrosüsteemis kogetu mõjutab ka tema edaspidist elu. Tal on keeruline kaaslastega suhelda, kuna temaga käib kaasas enesestigmatsioon.

Nii Salla (2016) kui Kruuts (2016) toovad oma uurimuses välja, et asenduskodus kasvavate lastega käib kaasas stigmatiseerimine nii ühiskonnas laiemalt kui ka laste endi kirjeldusest. Samas toimetulek sellise olukorraga on erinev. Kui antud uurimuses Martin pigem annab alla ja lepib stigmatiseerimisega ning selle tulemusel hakkab ka ise ennast halvasti tundma, siis näiteks Kruutsi (2016) uurimuses toob osaleja välja, et see tekitas temas hoopis vastupanu ning soovi rohkem pingutada. See on ka olukord, milles ilmneb vajadus pöörata rohkem tähelepanu asenduskodus kasvavate laste sotsiaalsetele oskustele ning

eneseregulatsioonioskustele. Oluline on õpetada lastele kuidas erinevate olukordadega toime tulla ning kasvatada mõistmist, et väikesed muutused mikrosüsteemis, mõjutavad tegelikult ka teisi meie ümber.

3.1.3. Kasvatajad

Asenduskodus, kus Martin, Uku, Sander ja Katrin kasvasid, on igal lapsel nõ oma kasvataja. Kasvatajad olid tööl iga päev ning eraldi oli õine kasvataja, kellel *oma lapsi* polnud. Ühel kasvatajal võis olla mitu erinevat last, kelle tegemistel nad silma peal hoidsid, erinevates tegevustes toetasid, õppeedukust jälgisid, huviringides osalemist korraldasid ning riideid ostmas käisid. Lapsele valis kasvataja asenduskodu juhataja või vahel mõni kasvataja ise avaldas soovi. Lapsel sageli sõnaõigust selles polnud. Uku räägib esimeses intervjuus: „*Nii nagu Kadri [juhataja] ütles, nii on! Ehhh ma nagu küll proovisin rääkida, aga jahh....*“ Uku kirjeldusest tuleb välja, et lapsed on kui objektid, keda juhitakse ja tõstetakse täiskasvanute poolt. Ka teised uurimuses osalejad ütlevad, et kasvataja pigem määrati neile. Katrin on ainus, kes toob välja, et temal tekkis oma kasvatajaga kohe hea klapp ning temal on meeles, et ta ikka ise valis kasvataja. Tal on hea meel, et tal kasvatajaga *vedas*. Sarnase korralduse kasvatajate valimisel toob oma uurimuses välja ka Eliise Salla (2016). Ka tema uurimusest selgub, et lastel pigem puudub sõnaõigus neile määratud kasvataja osas. Sellise välise määramise puhul on väga oluline kasvataja isiksus ja kontaktloomise oskus, ka professionaalsus. On kasvatajaid, kes suudavad ja oskavad kontakti luua ja hoida iga lapsega. Samas toob Mairi Kruuts (2016) oma uurimuses välja, et kasvatajatele on oluline teada laste tausta, et nendega paremini kontakti saada. Samas võib see mõjutada nende suhtumist lastesse. Sellises olukorras võib olla keeruliseks kohaks usaldusliku suhte loomine. Lapsed, kes on hülgamist oma varasemas elus kogunud on uute suhete loomisel pigem ettevaatlikud ning usaldus ei tule kergekäeliselt.

Murekohaks sellises korralduses on ka muredest rääkimise võimalus. Poisid nimetavad oma kasvataja rolliks pigem riiete ostmist, õppimises toetamist ning kooliga suhtlemist. Samas murede rääkimisel nad oma kasvataja kohalolu oluliseks ei pidanud. Uku räägib esimeses intervjuus välja: „*No kui mure, siis ikka saan rääkida vist kõigiga...Tglt Mardile [kasvataja] räägin vist ikka rohkem. No ta on selline normaalne! Ei torma kohe Kadri [juhataja] juurde.*

Ta annab nats nõu ka või nii!“ Uku saab oma muredest rääkida kõigiga, kuid parema meelega räägib meeskasvatajale, kes tema meelest mõistab teda kõige paremini. Siinkohal tuleb välja üks oluline koht meie asendushoolduses – väga palju on naiskasvatajaid, kuid meeskasvatajaid vähe. Teismeliste poiste jaoks on oluline rääkida enda jaoks olulistel teemadel meesterahvaga, kuna mehed ja naised võivad tõlgendada olukordi erinevalt ning ka nõu, mida mees- või naiskasvatajad annavad, on erinev. Ka sotsiaalse kapitali seisukohalt on poistele meesterahvaga vestlemine oluline. Nagu ka Cotterell (2007) välja toob, siis läbi arutluste ja selgituste, mida täiskasvanu jagab, saab aidata lapsel luua tõlgendusi ning seeläbi luuakse sotsiaalset kapitali.

Muredest rääkimise teema tõstatas teises intervjuus ka Katrin. Oma muredest rääkimiseks valis Katrin pigem aja kui tema kasvataja oli tööl. *„No ma saan ta ju ära oodata. Kiire asjaga olen korra helistand ka...Aga oodand rohkem... Mis vahet sääl on. No emale ma ei saaks ju ka töö ajal helistada. Ta [kasvataja] oli niikuinii koguaeg tööl ka ju!“* Siinkohal tekib küsimus kas ja kuidas laps otsustas, millise murega saab oodata ja millisega mitte. On oht, et laps jääb murega üksi.

Martin kirjeldab teises intervjuus oma suhteid kasvatajatega: *„No oioioioi mul on palju kasvatajaid olnud!!! Aga Asta oli vist kõige tähtsam ja kõige kurjem ka!....“* Tema jaoks on oluline, et kasvataja on range ning seab kindlad piirid. Martin ei kirjelda kummaski intervjuus sügavuti enda ja kasvataja vahelisi suhteid. Teises intervjuus toob ta lisaks eelnevale välja, et tugikorteris elades tundis ta puudust vestlusest kasvatajaga, kes oleks ta ära kuulanud ja vahel ka nõu andnud. Ta kirjeldab pikalt, kuidas ta on saanud asenduskodust kaasa head oskused, et toime tulla igapäevaste majapidamistöödega, kuid oma muredega tundis ta end sageli üksi. Martin kirjeldab ka olukorda, kus ta läks kaaslastega tülli ning kuigi tema selles süüdi ei olnud, ei osanud ta seda olukorda lahendada. Ta tõmbus eemale ning ei suhelnud kaaslastega pikalt. Samas arutleb ta, et võibolla oleks läinud asjad teisiti kui ta oleks sellest saanud mõne täiskasvanuga rääkida. Seega võin oletada, et Martinil ei tekkinud kasvatajaga sildavat sotsiaalset kapitali (Hawkins ja Maurer 2010), mis Cotterelli (2007) käsitluse järgi aitaks tal edaspidises elus erinevaid barjääre ja probleeme ületada.

Mure laste üksi jäämise pärast oma uurimuses välja Eliise Salla (2016). Ka tema uurimuses ootavad lapsed pigem oma kasvataja tööle tulemist kui räägivad murest mõnele teisele

kasvatatajale. Siinkohal on küsimus selles, et miks lapsed tunnevad, et nad ei saa usaldada teisi kasvatatajaid peale oma kasvataja.

3.1.4. Päritolu perekond

Oma päritolu perest räägivad uurimuses osalejad erinevalt. Sander räägib esimeses intervjuus sellest, et tal on suur pere ning tema vend ja õed elavad ka asenduskodus, vanemad elavad maal ning nad käivad neil nädalavahetustel külas. Samas rohkemat ta rääkida ei soovi. Paistab, et oma perest rääkimine on tema jaoks keeruline, isegi valus. Ta jääb selle küsimuse juures mõtlikuks ning on kidakeelne. Sander on intervjuu hetkel 15-aastane ja elab oma 3 õevennaga asenduskodus. Tema perekonnas on ka 4 vanemat last, kelle vanemad on suutnud iseseisvalt üles kasvatada, kuid 4 nooremat on sattunud asenduskodusse. On näha, et ta on ka ise tekkinud olukorrast segaduses ning infot miks nii on läinud tal palju pole. Ta ei räägi ka vanematest õdedest-vendadest rohkemat kui seda, et nad elavad oma elu. Suhted vanematega on Sandrile küll olulised, kuid sel teemal pikemalt rääkida ta ei taha. Samas oskab Sander täiskasvanutega suheldes leida õige viisi, kuidas neile läheneda. Tema on ka see, kes õpetab Ukut, kuidas millise kasvatajaga suhelda. Sotsiaalse kapitali seisukohalt on oluline, et kontakt vanematega oleks olemas. Seda on välja toodud ka erinevates uurimustes, et lapsed, kellel on kontakt päritolu perekonnaga säilinud, on oma elus edukamad ning tulevad paremini toime erinevate olukordade lahendamisega kui need, kellel see puudub.

Esimese intervjuu ajal on Katrin 15aastane ning ta elab asenduskodus koos oma vennaga. Varem elasid ajutiselt asenduskodus ka Katrini vanem õde ja vend, kes peale ajutist perest eraldamist lubati neil koju tagasi kolida. Ka Katrin lahkus peale paarikuust elu asenduskodus, kuid otsustas siiski tagasi tulla. Oma suhteid vanematega kirjeldab Katrin esimeses intervjuus: „*Algul ma üldse ei julgenud suhelda nendega. No ma pakkisin ise asjad.... Tulin ju ise ära....*“ Ta rääkis, et see oli tema otsus asuda elama asenduskodusse ja vanematele ta sellest rääkida ei julgenud. Ta võttis oma asjad ja läks asenduskodusse. Ta rõhutas: „*Päriseks!*“. Varasem kogemus asenduskodus elamisest oli Katrinil olemas, kuna ta oli elanud asenduskodus ajutiselt kaks kuud. See andis talle kogemuse ja võimaluse näha elu ka teistmoodi: „*No siin ma sain õppida ja mu riided olid korras.*“ Varasem kogemus oligi ajendiks, miks Katrin otsuse tegi. Samas oli tal hirm vanemate ees, kuna tegi sellise otsuse

ilma nendega läbi arutamata. Peale Katrini asenduskodusse kolimist, suunati mõne aja pärast ka Katrini noorem vend asenduskodusse, kuid vanem õde ja vend jäid elama ema juurde.

Teises intervjuus sellele otsusele tagasi vaadates leidis Katrin, et see oli ainuõige otsus. „*Ma ei kujuta ette kui ma poleks ära tulnud.... Mis must siis küll saand oleks!*“ Ta lisab juurde „*Emaga hakkasin varsti rääkima. Praegu ka ma emaga ikka suhtlen, aga isast ei tea ma midagi.*“ Seega tema otsus perest eemalduda ei mõjunud suhetele halvasti ning suhtlemine emaga jätkus peale pausi. Teises intervjuus 2017. aastal kirjeldab ta suhteid ema, õe ja vendadega kui häid. Varasemad tülid on kadunud ning tal on hea meel, et tal on suur pere. Teises intervjuus toob Katrin välja ka, et ta on püüdnud oma ema toetada raske haiguse ajal, millest ema on nüüdseks paranenud. Lisaks on ta püüdnud ka päritolu peres erinevaid traditsioone sisse viia. Näiteks teevad nad nüüd kõigile pereliikmetele ühised sünnipäevakingitused ja jõuluingitused ning sünnipäevadel istuvad ühises sünnipäevalauas. Seega Katrin on oma perekonnas sisse viinud traditsioonid, mis talle ka asenduskodus elamise ajal olulised ja teda mõjutanud on. Katrini püüdu tuua asenduskodus olnud traditsioone ka päritolu perekonda on iseloomulik Corsaro eakaaslaste kultuurile, kus täiskasvanute kehtestatud reegleid ja olukordi luuakse uuesti ning seeläbi antakse neile tõlgendusi ja seletusi ning muudetakse need sotsiaalse kapitali osaks.

Perekondlike traditsioonide loomine ja nende järgimine on pigem täiskasvanute ja vanemate roll. Seega Katrin astub oma päritolu perekonnas vahel tütre rollist ka vanema rolli ning püüab asju korraldada. Seda on näha ka tema suhetes noorema vennaga, kelle õppimise pärast ta väga muretseb. Oma esimeses intervjuus kirjeldab ta tülisid vennaga, mis vahel lõppesid ka käsikämlusega ning kasvatajad pidid neid lahutama. Isegi asenduskodus elades on Katrin tundnud, et tema peab vastutama noorema venna õppimise eest ning sellest rollist on tal raske loobuda.

Samas on Katrini vaade tülidele vennaga ajaga muutunud. Teises intervjuus toob ta välja, et elus on asju, mida kõik muuta ei saa. Siinkohal toob Katrin ise sisse *kronosüsteemi* kuuluva ajamõõtme ning leiab, et see on ka paranenud suhete põhjus. „*Me saame päris normaalselt läbi praegu [vennaga]. Suureks saime... Tglt on see ju tema enda otsus, kas käib koolis või mitte.*“ Seega kui Katrin varem muretses oma venna kooliskäimise pärast ja mõtles, mida tema selleks teha saab „*Mina ka ei oska teda kuidagi kooli saata... Siis ta saab minu peale*

vihaseks ka veel.“ Siis teises intervjuus ta mõistab, et temal selles osas rolli pole. Tema hinnang olukorrale on muutunud ning ta mõistab, et temal pole seost venna kooliskäimisega.

Ka päritolu peres kasvavad lapsed võtavad vahel rolle, mis pole nende jaoks. Näiteks lahkuläinud vanemate lapsed võivad võtta tühjaks jäänud vanema koha ning asuda toimetama partnerina. Samas on peresid, kus vanem käitub lapsena ning vajab hoolitsust ja toetust ning siis võivad ka lapsed ise võtta vanema rolli. Paistab, et ka Katrin on ühel hetkel võtnud vanema rolli noorema venna eest hoolitsedes. Teistpidi on nad ka saatusekaaslased ning Katrin, kes võttis vastu olulise otsuse ja kodust lahkus, jättes venna koju, võis tunda end noorema venna eest vastutavana. Siiski ei ole laste roll oma õdede vendade elude eest vastutada ning see kohustus peaks jääma siiski vanemate või antud olukorras asenduskodu peale.

Martini suhted emaga on väga keerulised. Ainus kommentaar, mis ta sel teemal esimeses intervjuus teeb on: „*Sõltlane.*“ Rohkem ta suhteid emaga kommenteerida ei soovi. See teema on tema jaoks keeruline ka teise intervjuu ajal. „*No mis ma ta'ga ikka teen ...räägin...sõltlane.*“ Martin näeb seda olukorda kui paratamatust, mis ei ole ajas muutunud. Samas on ta astunud samme, et ise sellest mõjust pääseda ning mitte teha samu vigu, mis ema. Kuna ta on lapsena näinud pealt ema heitlust ning püüdu olukorraga toime tulla, siis on tal tekkinud seos, et väline kontroll on see, mis aitab inimesel ennast kontrollida. Martin ei näe ennast aktiivse tegutsejana, vaid pigem välistest mõjutustest juhitud. Seega kui ta *pane*b keelu peale, siis temaga sellist asja juhtuda ei saa. Seega on ta endale *pan*nud peale keelu, et ta ei saaks mängida kasiinos. Selleks tuleb esitada Maksu- ja tolliametile avaldus, et riik seaks hasartmängude mängimise piirangu. Lisaks on ta ise läbi käinud kõik Tartu pandimajad ning kokku leppinud, et temalt ei võetaks vastu esemeid. Olles näinud kõrvvalt ainult sellist mudelit, kus sõltlast piiramiseks töötab ainult väline keeld ning lisaks teadmine, et sõltlastel on pärilik eelsoodumus langeda sõltuvuse küüsi „*Ma tean, et mu'ga võib ka nii minna.*“, siis rakendab Martin enda peal kõiki meetmeid, et mitte samale teele minna.

Martini suhted emaga on keerulised, kuid samas hindab ta emalt saadud kogemust ning püüab oma elus teha asju teisiti. Seega on ta saanud olulise kogemuse ja püüab ise ema tehtud vigu vältida. Ka suhetes paistab, et esmapilgul negatiivne suhe on midagi, mis ei peaks kuuluma noore sotsiaalsesse kapitali. Samas on ta teinud sellest olulised järeldused ning see on

mõjutanud olulisi valikuid tema elus. Siinkohal võin oletada, et Martin on õppinud oma elus „õppima teiste vigadest“. Vähemalt väljendab ta nii oma sõnades.

Olulised pereliikmed Martini jaoks on vanaema ja tema kaks õde. Vanaema on oluliseks toeks keerulistes olukordades ning temaga jagab Martin koolimuresid, samas õde usaldab ta rohkem. „*No vanaemaga saan rääkida. Aga õega vist kõige rohkem.*“ Esimeses intervjuus rääkis Martin palju sellest, kuidas ta käib maal vanaema juures. Seal elab ka tema vanem õde, kes on talle parim sõber. Nad on koos elanud vaid mõned aastad enne kui õde kolis vanaema juurde, kuid kogu asenduskodus elamise aja on Martin käinud õel külas ning ka õde on teda külastanud. Ta tunneb oma õega suurt lähedust, kuna nende elusaatused on olnud sarnased – nende mõlema suhe emaga on katkenud ning oma õde näeb Martin toena. Etteheiteid vanaemale, et tema ka seal elada ei saa, ta intervjuus ei tee. 2017. aasta intervjuus toob Martin välja, et nende suhtlemine õega on jäänud vähemaks, kuna Martinil on tekkinud probleemid emaga läbisaamisel ning tal on häbi neist õele rääkida. Samas teises intervjuus rõhutab Martin oma õe ja tema tütre rolli oma elus ning onu kohustustest rääkimine toob talle pisara silma.

Oma nooremast vennast, kes elas 2012. aastal ema juures, Martin ei räägi. Vennast räägib Martin teises intervjuus 2017. aastal kui iseloomustab teda sõnaga *loll*. „*No ta on loll. Võttis emale SMS-laenu.*“ 2017. aastal on Martini noorem vend õpingud katkestanud ning elab jälle ema juures. Martini sõnul ta vennaga ei suhtle.

3.1.5. Õpetajad

Üks mikrosüsteemi osa, kus uurimuses osalejad toimetavad, on kool. Koolis suhtlevad nad nii eakaaslastega kui ka täiskasvanutega. Sotsiaalse kapitali mõistes on siinkohal jälle oluline, et õpetaja oleks koolis see täiskasvanu, kes aitaks tekkinud olukorrad lahti rääkida ning lastega koos need mõtestada.

Uurimuses osalejad õpetajaid koolis eraldi välja ei toonud. Räägiti klassijuhatajast, kes siis oli kas positiivne või negatiivne tegelane nende jaoks. Katrin toob välja, et ta on käinud mitmes erinevas koolis ja näinud väga erinevaid õpetajaid. Esimene õpetaja oli tema jaoks pigem negatiivne, sest ta koges selle õpetaja juhitud klassis halvasti ütlemist ja tõrjumist. Tema silme

läbi oli ka õpetaja vastaspoolel ning vahel oli ka õpetaja ise see, kes ütles halvasti ning võimendas sellega Katrini stigmatiseerituse tunnet. See on Katrini tõlgendus olukorrast.

Sander ja Uku oma õpetajaid intervjuudes ei kirjelda. Uku ütleb vaid „*Mul on täitsa OK klassa. Meesterahvas ja puha!*“ Ka klassijuhatajas hindab Uku seda, et ta on meesterahvas.

3.2. Usaldus

Nii Putnami (Smith 2009) kui Coleman (1988) käsitluses on sotsiaalse kapitali oluliseks osaks usaldus. Et erinevatest suhetest ja suhetevõrgustikes kasu saada ja et need muutuksid ressursiks, on oluline teadmine, et võrgustike liikmeid saab usaldada ning et nende poolt antav info on tõene ja toetus aus.

Usaldus on oluline teema uurimuses osalenud noorte jaoks. Usaldus oli nende jaoks oluline nii eakaaslaste, kasvatajate kui ka päritoluperekonnaga suheldes. Uku räägib usaldusest eakaaslaste vahel ning toob välja: „*Nagu keda saab näiteks usaldada...sellele saab rääkida asju, et ta ei hakkaks seda kohe kuulutama edasi näiteks...no siukesed põhilised asjad. Et...ikka...no on ikka üks sõber noh! Ja...mmmm...ei räägiks halba midagi...ei keeraks kätt!*“ Seega usaldatav peaks tegutsema usaldaja parimaid huve silmaspidades ja austama saladuse hoidmise kohustust. Ka Katrinil on usaldusele samad ootused ning ta räägib usaldusest eakaaslastega: „*Mitte kellelegi ma lastest usaldada ei saanud. Mitte ainult maja lastele, vaid ka koolis. Räägid kellelegi, aga pärast tuleb see jutt ikka tagasi.*“ Usaldusel on eakaaslaste kultuuris oluline roll (Corsaro 2004), seda testitakse suhetes pidevalt ning grupi liikmed, kes on usalduse kaotanud kaotavad ka teiste lojaalsuse. Teises intervjuus räägib Martin ka sellest, miks tema suhe kaaslastega asenduskodust on katkenud. Nende vahel tekkis arusaamatus, mille arenedes räägiti välja teemasid, mida Martin ei soovinud, et keegi teaks. Seega tundis ta, et sõbrad on tema usaldust rikkunud.

Katrin kirjeldab suhteid oma kasvatajaga: „*Mul on üks inimene, keda ma kõiges usaldan..... minu kasvataja....*“ Tema jaoks on oluline, et ta saaks kasvatajat usaldada. Samas on usalduse

tekkimine asenduskodu kasvatajate ja laste vahel keeruline, kuna kasvatajatele määratakse kindlad lapsed asenduskodu juhtkonna poolt ning lapsel ja sageli kasvatajal puudub selles osas sõnaõigus. Esimese intervjuu ajal teadis Katrin, et tema kasvataja lahkub töölt ning ta planeeris ka ise, kes võiks olla tema järgmine kasvataja. Teises intervjuus sellele tagasi vaadates tunnistas ta, et tema usaldust rikuti ning ta ei suutnud enam kedagi töötajatest usaldada. Pigem suhtles ta endiselt edasi kasvatajaga, kes küll asenduskodus enam ei töötanud. Ta tõi välja, et saab erinevate murede korral antud kasvatajaga nõu pidada ning siis edasi otsustada, mida edasi teha. See on näide sildavast sotsiaalsest kapitalist, kus noor loob kontakti endast vanema isikuga, kuuleb tema kogemusi, nõuandeid, loob neist teadmistest osa oma ämblikuvõrku, millega edasi toimetada.

Teise näitena sildavast sotsiaalsest kapitalist toob Katrin ka koolis olevad kursuse juhendaja ja sotsiaalpedagoogi, kellega suhtlus toimub sarnasel tasandil kui asenduskodust lahkunud kasvatajaga.

Perega suhtlemisel toob Katrin välja: „*Õega vahepeal suhtlen, emaga rohkem. Emaga saa ma rääkida, aga samas ka mitte päris kõigest. Tema on ka see, kes läheb ja räägib edasi kõik. Aga muudu saame hästi läbi.*“ Seega Katrin tunneb, et ta saab emaga küll läbi ja teatud teemadel rääkida, kuid lõpuni usaldada teda ei saa. Ka Martin toob välja, et tema oma ema usaldada ei saa. „*Ema usaldas, et ta kasuisale ei räägi... ta rääkis kõik välja!*“ Seega nii Martin kui Katrin on mõlemad kogenud, et ema nad usaldada ei saa, samas on neil kontakt siiski olemas. Samas kuna usaldussuhe vanemaga puudub, siis ka võimalus sildavaks sotsiaalseks kapitaliks puudub. Sildava sotsiaalse kapitali loomisel on oluline, et täiskasvanud ja lapse vahel on kontakt ning selle tulemusel lapsed läbi suhtluse täiskasvanutega loovad oma tõlgendusi ja seovad neid oma kogemuste ja teadmiste võrku, kuid selle eelduseks on, et laps saab usaldada täiskasvanut ning saab olla kindel, et antav info on tõene. Kahjuks ei Martin ega Katrin selles kindel pole ning seetõttu ei loo ka nende kontakt vanemaga sildavat sotsiaalset kapitali.

3.3. Kuulumine

Kuulumistunne on oluline nii konkreetse koha mõistes kui ka kogukonda või võrgustikku kuulumisena. Ka Putnam (Smith 2009) toob sotsiaalse kapitali seisukohast välja, et kogukonda kuulumine mõjutab inimeste omavahelisi suhteid, nende kvaliteeti ning seeläbi ka sotsiaalset kapitali.

Antud uurimuses osalejate jaoks on kuulumistunne oluline. Nii Katrin kui Martin tunnevad, et nende pere ja kodu on asenduskodus. Katrin: „*Asenduskodu on minu pere.*“ Martin: „*No ema ei kasvatanud mind....ikka asenduskodu on mu kodu.*“ Kuna asenduskodus elanud lapsed tunnevad ühel või teisel moel tõrjutust ning perest eemalejäämist, siis otsivad nad sageli seda kohta, kuhu nad siis kuuluvad. Nii Martin kui Katrin väljendavad, et nende koduks ja pereks on asenduskodu, sest nad on seal kasvanud.

Kontakt asenduskodu kui kohaga on säilinud Katrinil. Ta toob välja, et külastab asenduskodu kui satub selle lähedale või kui teab, et seal on üritus. Seda kontakti mõjutab ka see, et Katrin elab veel praegusel hetkel asenduskodu süsteemis. Katrinil oli hea kontakt oma kasvatajaga, kes antud hetkel enam asenduskodus ei tööta, samas seostub tema jaoks hea suhe kasvatajaga asenduskoduga ja seetõttu tunneb ta end alati hästi kui sinna läheb. Katrin tunneb seotust nii asenduskodu kui elukohaga kui ka mikrosüsteemiga.

Katrini jaoks toimus elumuutus enne kasvataja lahkumist. Ta kolis elama asenduskodust välja ning see, et tema kasvataja enam süsteemis ei töötanud ei mõjuta teda nii palju. Tema suhe kasvatajaga jätkus ka peale kasvataja asenduskodust töölt lahkumist. Kuna Katrini ja tema kasvataja vahel oli hea suhe, siis seetõttu tekkis temal seos ka asenduskodu kui hea, *minu jaoks turvalise* paigaga, kuhu ta tundis end kuuluvat.

Martin asenduskodus ei käi. „*Asenduskodus ma küll ei käi. Mis teen seal? Lapsed on ju uued. Mis ma nende töötajatega ka räägin?*“ Martin ei tunne seotust asenduskodu mikrosüsteemiga, kuid tunneb seotust kohaga, kus ta kasvas. Martinile ei olnud asenduskodus kasvamise ajal tugevat sidet kasvatajatega ning ta ei tunne, et kasvatajad on tema pere. Seega puudus tal võimalus saada siduvat sotsiaalset kapitali ning siduv sotsiaalne kapital, mida asenduskodus elamise ajal tundis Martin, et on seotud eakaaslaste kultuuriga, kus kultuuri hoiavad elus ja toidavad selle liikmed ning seega lõi ta asenduskodus elamise ajal pigem siduvat sotsiaalset

kapitali. Samas sildavat kapitali, mis iseloomustab täiskasvanu ja noore vahelist suhet ning annab võimaluse oma kogemustepagasi laiendamiseks ning erinevateks aruteludeks, ta asenduskodus elamise ajal ei loonud.

Siinkohal tekib küsimus, et kui Martin tunneb, et tema kodu on asenduskodu, aga seal käia ta ei soovi, siis kus on tema kodu? Antud küsimus jäi ka minu jaoks intervjuu järgselt õhku ning küsisin seda viimases intervjuus Katrinilt. Tema vastuseks oli: „*Kodu on seal, kus on hea olla. Kus ma tunnen end turvaliselt.*“ Noor, kes on pidanud palju elukohta vahetama ning püsivad suhted tema ümber on olnud muutuvad, on leidnud oma tõlgenduse kodule. Tema mõistega kodust käib kaasas turvaline keskkond ning seal on hea olla.

Kuulumistunne oli oluline ka Uku puhul. Samas tema tundis kuulumist asenduskodus tegutseva huviringi gruppi, mis koosnes eakaaslastest. See oli tema jaoks intiiemsem ning seal tundis, et on oluline liige. Ka parim sõber on sellest grupist, keda ta tunneb, et saab osaleda.

KOKKUVÕTE

Oma magistritöö raames viisin läbi kvalitatiivse uurimuse, mille eesmärgiks oli esitada asenduskodus kasvanud noorte tõlgendusi suhete tähendusest nende elus.

Kaks uurimisküsimust, mis ma antud töös esitasin, olid: mida räägivad asenduskodus elavad noored erinevatest suhetest oma elus ning milliseid aspekte asenduskodus elavad noored kirjeldatud suhetes hindavad.

Nende uurimusküsimuste lahendamiseks kasutasin teoreetilise baasina Corsaro teooriat lapsest kui aktiivsest tegutsejast, Bronfenbrenneri ökoloogilist süsteemi teooria, et selgitada süsteeme, kus lapsed liiguvad, Corsaro eakaaslaste kultuuri teooriat ning ämblikuvõrgu mudelit, mis selgitab kuidas lapsed kogetust tõlgendusi loovad ning sotsiaalse kapitali teooriat.

Uurimuse viisin läbi 5 aastase perioodi jooksul. Uurimuses osalesid ühe Eesti asenduskodu neli kasvandikku – Martin, Katrin, Uku ja Sander.

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuud ning andmekogumise viisin läbi 2012. aastal ning kordusintervjuud 2017. aastal. Kordusintervjuudes osales kaks 2012. aastal osalenud noort. Tulemuste analüüsimisel kasutasin temaatilist analüüsi.

Uurimuses osalenud asenduskodus kasvanud noorte jaoks on olulised asenduskodu loodud traditsioonid ja ühised tegevused. Seega ka keskkond, kus lapsed kasvavad mõjutab sotsiaalse kapitali loomist.

Uurimuse tulemusel selgus, uurimuses osalejatel on vähe sõpru ja kontakte väljaspool asenduskodu ning suhete loomine ja säilitamine on olnud nende jaoks keeruline. Uurimuses selgus ka, et asenduskodus elanud lapsed on kogunud stigmatiseeritust, mis võib kaasa tuua ka enesestigmatsiooni.

Kaaslastega asenduskodust on uurimuses osalenud noored saanud hea kontakti ning teineteist nähakse kui saatusekaaslast, kellel on üks eesmärk ning kes saavad seda saavutada teineteisele toetudes. Samas ei ole asenduskodus loodud suhted ajaliselt püsivad ning võivad katkeda peale asenduskodust lahkumist. Osalejate suhted kasvatajatega on olnud erinevad. Osad uurimuses osalejad on kogunud ka oma murega üksi jäämist ning täiskasvanu toe puudumist.

Erinevate suhete juures on uurimuses osalejate jaoks oluliseks teemaks usaldus. Usalduse puhul oli noorte jaoks oluline kas kaaslast on võimalik usaldada, talle saladusi rääkida ning olla kindel, et tegutsemine toimub just nende parimaid huve silmas pidades. Uurimuses osalejad tõid välja, et nad on kogunud usalduse rikkumist nii eakaaslaste kui ka kasvatajate poolt. See kogemus on muutnud inimeste usaldamise nende jaoks keeruliseks. Usaldatakse pigem neid, kes on korduvalt usaldust hoidnud ning kes on ise midagi olulist neile usaldanud. Kasvatajate usaldamisel oli oluline nii kaaslaste kui iseenda varasem kogemus. Seega antud asenduskodus oli kasvatajaid, keda asenduskodus elavad lapsed ei usaldanud, kuna asenduskodus elavad noored rääkisid uutele tulijatele nende kohta lugusid ning löid seega juba pinnase usaldamatuseks. Usaldust laste ja kasvatajate vahel asenduskodus ei loonud ka „oma kasvataja“ süsteem, kuna ka oma kasvatajaga puudus sageli usalduslik suhe. Uurimuses osalenud noored kogesid ka oma murega üksi jäämist. Usaldus on sotsiaalse kapitali loomise aluseks. Et erinevates interaktsioonides luua sotsiaalset kapitali, on vaja usaldada teisi suhtluses osalejaid, et olla kindel, et esitatud info ja tõlgendused on tõesed. Kuna uurimuses osalenud noorte suhted täiskasvanutega on olnud pigem pinnapealsed ja usalduslikku suhet pole tekkinud, siis pole uurimuses osalejad saanud võimalus sildava sotsiaalse kapitali tekkeks. Seetõttu on muutunud olulisemaks suhted eakaaslastega ning võimalus siduva sotsiaalse kapitali tekkeks. Samas kuna siduv sotsiaalne kapital on antud uurimuse kontekstis loodud kriisiolukorra üleelamiseks, ei ole need suhted püsivad ning võivad katkeda peale asenduskodust lahkumist.

Teine oluline teema, mis suhetest rääkimist saatis, oli kuulumine kas eakaaslaste gruppi või asenduskodusse. Ükski uurimuses osaleja ei toonud välja, et kuulub oma päritolu perekonda, samas ei tundnud nad ka usaldust oma päritolu perekonnaliikmete vastu.

Oluline on, et täiskasvanud suudaksid läheneda lapsele kui võrdsele partnerile, sest lapsed tahavad oma elus aktiivselt tegutseda ja otsustada. Samas on see nii mõnegi täiskasvanud jaoks keeruline ülesanne. Asenduskodu juhatusel on võimalus anda kasvatajatele võimalus laste paremaks mõistmiseks läbi erinevate meetodite. Üks selline on näiteks WANDA meetod, mis on loodud laste ja noortega töötavate spetsialistide toetamiseks erinevate konfliktolukordade paremal lahendamisel, kuid antud meetodi raames antakse võimalus osalejatel näha olukorda ka teiste silme läbi.

Kasutatud allikate loetelu:

- Asenduskoduteenuse alusanalüüs (2013) Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakond. Tallinn.
http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf
(09.05.2016)
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harward University Press.
- Clarke, A. (2011). Three therapeutic residential care models, the sanctuary model, positive peer culture and dyadic developmental psychotherapy and their application to the theory of congruence. *Children Australia*, 36, 2, 81-87.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, S95-S120. The University of Chicago Press.
<http://www.jstor.org/stable/2780243>. (02.09.2011)
- Corsaro W. A (2005). *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Corsaro W. A., Eder D (1990). Children's Peer Cultures. *Annual Review of Sociology*, 1990, 16:197-220.
<http://www.jstor.org/stable/2083268> Salvestatud 10.03.09
- Cotterell, J. (2007). *Social Networks in Youth & Adolescence*. Routledge.
- Csáky, C. (2009). Keeping Children Out of Harmful Institutions. Why we should be investing in family based care. London: Save the Children. 45
http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/Keeping_Children_Out_of_Harmful_Institutions_Final_20.11.09_1.pdf (11.05.2017).
- Cullingford C (1999). *The Causes of Exclusion: home, school and the development of young criminals*. London: Kogan Page.

- Esping-Andersen, G. (2002) Towards a Child Centred Social investment Strategy. http://www.ciimu.org/webs/wellchi/conference_3/esping-andersen.pdf (26.03.2011)
- Eesti Asenduskodu Töötajate Liidu aruanne asenduskodust ja perekonnas hooldamiselt lahkuvatele noortele tugiisikuteenuse osutamise kohta http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekann e/Aruanne_eelmise_programmi_tevuste_elluvijalt_tugiisiku_teenuse_osutamine.pdf (13.04.2017)
- Euroopa Liidu Ühtekuuluvuspoliitika 2007–2013 Ametlikud tekstid ja kommentaarid. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_et.pdf. (30.01.2012)
- Ezzy, D. (2002) *Qualitative Analyses; Practice and innovation*. Allen&Unwin
- Fraser H. (2004). *Doing Narrative Research: Analysing Personal Stories Line by Line. Qualitative Social Work*, 2004, 3: 179-201. <http://qsw.sagepub.com/cgi/content/abstract/3/2/179> (10.03.09)
- Farrall, S. (2006) *What is Qualitative Longitudinal Research? Papers in Social Research Methods Qualitative Series no 11.* <http://www.lse.ac.uk/methodology/pdf/QualPapers/Stephen-Farrall-Qual%20Longitudinal%20Res.pdf> (30.04.2017)
- Goffman E. (1961). *Asylums. Essays in the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, New York: The Anchor books.
- Hawkins, R.L., Maurer, K. (2010). *Bonding, Bridging and Linking: How Social Capital Operates in New Orleans following Hurricane Katrina*. *British Journal of Social Work* 40, 1777-1793.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina

- Jackson, S., Cameron, C. (2009). Unemployment, education and social exclusion: the case of young people from public care [http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/Portals/1/EUarticleSJ\(2\).pdf](http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/Portals/1/EUarticleSJ(2).pdf) (26.03.2011).
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (28.03.2017).
- Kask, I. (2006). Lapsekeskse kontseptsiooni rakendamisest T.L lastekodu näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool
- Kruuts, M. (2016) Institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanemate käsitused lapsevanemaks olemisest. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kvale S. (1996). InterViews: An introduction to qualitative research interviewing. USA: Sage Publications.
- Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Osila, L., Turk, P., Biin, H., Piirits, M., Anniste, K. ja Masso, M. (2016) Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Praxis. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/asendushooldus_loppraport_praxis_final.pdf (30.03.2017)
- Ostrom, E. (2009). What is social capital? V.O.Bartkus, J.H. Davis (toim.) Social Capital: Reaching Out, Reaching In. Edward Elgar Publishing.
- Paquette, D., Ryan, J. (2001) Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. <http://pt3.nl.edu/paquetteryanwebquest.pdf> (26.03.2011)
- Salla, E. 2016. Nagu mänguasjad oleksime, et kes kelle oma on“ - lapsed räägivad asenduskodus elamisest. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Schaefer-McDaniel, N. J. (2004). Conceptualizing Social Capital among Young People: Toward a New Theory. Children, Youth and Enviroments 14 (1): 140-150.

- Silverman D. (2006). Interpreting Qualitative Data: Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction. London: Sage Publications.
- Smith, M. K. (2009). Social capital. The encyclopedia of informal education. <http://infed.org/mobi/social-capital>. (04.04.2017).
- Sotsiaalhoolekande seadus (2015), RT I, 30.12.2015, 5. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>. (30.03.2017)
- Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. RT (2016)
- Strömpl. J. 2002. The K. School: Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia. Tartu: Tartu University Press
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T.-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K. ja Abel-Ollo, K. (2014) Lapse heaolu mõõtmise käsitus. Statistikaamet.
- Trumm, A. (2012). „Noored ja sotsiaalne kaasatus: Euroopa Liidu noortepoliitika ja Eesti olukord Euroopa taustalt“. Praxis, ENTK. 4/2012. http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlshOgZmIjgyMDEyLzA5LzExLzA5XzIyXzI1XzIzOV9Qb2xpaXRpa2F5bGV2YWFKZV80dmVlYi5wZGY/09_22_25_239_Poliitikaylevaade_4veeb.pdf (13.03.2017)
- Turk, P. (2011). Asenduskodudes kasvanud noorte valmisoleks iseseisvaks eluks. Tallinn: Praxis.
- Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat (2014). Tallinn. EV Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf. (23.12.2016)
- ÜRO laste asendushoolduse juhiste rakendamine Eestis (2013). Tallinn. SOS Lasteküla Eesti Ühing.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triinu Riis (sünnikuupäev: 30.07.1983),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Asenduskodus kasvanud noorte tõlgendused olulistest suhetest oma elus”, mille juhendaja on Merle Linno.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 28.05.2017